

333

TIDAK DIPERJUALBELIKAN
Proyek Bahan Pustaka Lokal Konten Berbasis Etnis Nusantara
Perpustakaan Nasional, 2012

31
PD

398
sas
s

SERAT

BARÈS-KOERÈS

mbarèsaken tjarijos oetawi pratingkah
ingkang ngodengaken.

ANGGITANIPOEN

GAMBÈR

ALIJAS

SOESILA SASRAPRAJITNA

Wedalan
BALÈ-POESTAKA
Weltevreden
1920

PNRI

Balai Pustaka

PNRI

National Book Trust, India

14/11/33-

390.20

52

NARA

6p

United States

PNRI

Salel Postaka

Commissie voor de Volkslectuur Serie No. 333.

SERAT
BARÈS - KOERES

mbarèsaken tjarijos oetawi pratingkah
ingkang ngodengaken.

ANGGITANIPOEN

GAMBÈR

ALIJAS

SOESILA SASRAPRAJITNA

Wewenangipoen ingkang nganggit serat poenika
kaajoman déning angger ing Staatsblad
taoen 1912 No. 600.

Kaetjap ing pangetjapanipoen

E. FUHRI & Co.

Soerabaja

1920.

PNRI

Balai Perikanan

B E B O E K A.

Koela noewoen menggah anggèn koela ngangen-angen badé réka-réka nerangaken tjarijos oetawi pratingkalf ingkang ngodengaken, gegolonganipoen kawroeh goegon-toehon, poenika sampoen wiwit kala ing taoen 1911, anamoeng saben-saben badé koela leksanani, ladjeng kanggeg, koela boten kedoege, djalaran sampoen roemaos katoenan ing boedi miwah kawroeh, soemawana dateng ing bab pangiketing poestaka. Ewa samanten sarèhning doemoeginipoen samangké sampoen koela sirnakaken wongsal-wangsoel, meksa taksih toewoeh-toewoeh kémawon, dados boten kêtang ingeseman ingakatah, déning toeripangsoning oekara oetawi kital miwah sigoeving temboeng, angen-angen koela ingkang paksa kawawa waoe inggih maksa koela wedalaken, poewoengan bokmanawi kènging kanggé mbolongaken manahipoen laré ingkang taksih boentoe.

Wasana panjoewoen koela dateng ingkang kapareng maos serat poenika, bilih wonten toena-doengkaping pamanggih koela, moegi-moegi keparenga ngloentoeraken sih pangaksama.

Begog, November 1915.

Koela poen
Gambèr S. S. Prajitna.

PNRI

Balai Pustaka

PNRI

6p

State Publisher

SERAT BARÈS-KOERÈS.

Kala roemijin ing doesoen Kadiradja rèh ing kaboepatèn Kalasan nagari Ngajogjakarta Adiningrat wonten satoenggiling tijang sampoen satengah toewoeh nama Kjai Mangoentèki, anak-anak gangsal djaler sadaja, pambadjengipoen dados abdidalem Mantripolitie wonten ing Sandèn, kaparingan nama Ngabèi Djajawitjara, panggoeloe saha pandadanipoen sami dados abdidalem Tjarik wonten ing Koelonpraga, kakanging woeragil taksih laré kadoegi oemoer gangsalwelas taoen, nama poen Kajat, déné woeragilipoen kinten-kinten saweg oemoer tigawelas taoen anama Kajoen.

Laré kekalih waoe mentas medal saking pamoelangan dèrèng sami loemampah ing damel.

Katjarijos ing satoenggiling dinten wantji bakda asar poen Kajat lan Kajoen sami gegineman kados inggandap poenika:

Kajoen: „Akoe lan kowé wis kerep kroengoe tjarita sagara, nanging doeroeng taoe weroeh sapisan-pisana. Kang ikoe jèn kowé gelem, bok ajo sésboek pada tilik kakang Djajawitjara ing Sandèn, saka kana sagarané djaré moeng kari teloeng pal, dadi jèn ndeleng lakoené ora rekasa.”

Kajat: „Ija betjik, nanging ora kena ngoengkoeraké wong toewa, koedoe njoewoen idi disik marang bapak, kepareng lan orané.”

Kajoen: „Ija, ajo ta.”

Kajat kalijan Kajoen ladjeng sami ngadep bapakipoen; kaleres saweg linggih ing lintjak, sakiwaning langgar, ningali kebonipoen isi tetaneman toewin pepetétan awarni-warni, kados ta: djeram, djamboe, sawo Menila, dlima saha sapanoenggilanipoen.

Kjai Mangoentèki: „Lo, kok kadingarèn lé kowé pada bareng-bareng pating klésod, arep ana perloe apa?”

Kajat: „Koela-noewoen menawi bapak nglilani béndjing-éndjing koela kalijan Kajoen badé toewi dateng Sandèn, ngiras ningali saganten.”

Kjai Mangoentèki: „Lo, apa kowé wis pada werbeh dalané?”

Kajat: „Koela-noewoen dèrèng, noewoen inggih mangké wonten ing margi takèn-takèn.”

Kjai Mangoentèki: „Bokné, mrénéja!”

Njai Mangoentèki: „Inggih.”

Kjai Mangoentèki: „Koewé lo djaré anak-anakmoe sésœk arep pada tilik kakangné menjang Sandèn, kambi arep ndeleng sagara.”

Njai Mangoentèki: „Lah bok inggih kadjengipoen, tijang saplok kakangipoen wonten ngrika dèrèng naté toewi.”

Kjai Mangoentèki: „Lo, doedoe sing mengkono, mengko kowé gawéja panganan apa-apa, dienggo ngolèh-olèhi anakmoe sing toewa.”

Njai Mangoentèki: „É, lah, kelerasan sanget, koela inggih sampoen sir badé dedamelan, djalaran wingi sampoen toembas ketan, mangké koelá réka-réka.”

Ing wantji bakda isa Njai Mangoentèki damel panganan wonten ing pawon, karéntjangan réntjangipoen djaler-èstri, Kjai Mangoentèki njerat wonten ing grija, Kajat kalijan Kajoen sami djedjagongan wonten ing pandapa. Boten antawis dangoe sami mireng soewara pating grombjang binaroeng pambengokipoen tijang, ngoendang-oendang laré nama Ali, loemampah ngalèr ngidoel, ngétan ngilèn awongsal-wangsoel. Poen Kajoen witjanten: „Kang, kaé soewarané wong nggolèki botjah digondol wéwé apa?”

Kajat: „Ija, kaé rak si Ali sing digondol.”

Kajoen: „Hem, kok nggoejokaké, djaré wéwé nggondol botjah ikoe, jèn kroengoe taboehan mengkono koewé, ndjogèd, botjah disèlèhaké, dadi konangan karo kang nggolèki. Samangsa ora ditaboehi, wéwé ora ndjogèd, botjah digawa baé, sing nggolèki ora weroeh, lah wong wéwé ikoe bangsa aloes. Apa ija mengkono ta kang?”

Kajat: „Ija djaré. Lah olèhé ngalor maoe kaé rak arep digolèki menjang wringin babrik boebrah, olèhé ngidoel arep digolèki menjang ngelo podjok désa kana kaé, krana wit loro maoe djaré dienggoni ing wéwé, déné olèhé ngétan ngoelon ikoe moeng bokmanawa ketemoe saenggon-enggon.”

Kajoen: „Ija kang, djaré wéwé ikoe, jèn arep nggawa botjah ngaton woedjoed bibékné oetawa ninékné botjah maoe, nanging jèn wis tekan ngomahé, ija bandjoer malih dadi wéwé manèh, kopèké sabantal-bantal, dridjiné sagedang-gedang Ambon, toemoeli botjah ikoe maoe diwènéhi sega tlétong lawoehé tjatjing. Apa ija kang?”

Kajat: „Ija, omongé oewong-oewong pantjèn, mengkono.”

Antawis kalih djam malih soewara ingkang kepireng kala waoe poenika kèndel, kagantos soerak-soerak saha alok-alok: „Ketemoe, ketemoe.”

Kajoen: „Lo, kaé kokana wong alok ketemoe-ketemoe.”

Kajat: „Kaé rak si Ali ketemoe. Nèn!”

Senèn: „Koel!”

Kajat: „Djadjal tilikana wong soerak-soerak kaé lajaké si Ali ketemoe, takona ketemoené ana ngendi?”

Senèn: „Inggih.”

Senèn késah, boten let dangoe wangsoel, ladjeng tjarijos: „Anoe Goes, kepanggihipoen wonten ngandap doerèn, wonten kebonipoen pijambak podjok lèr wétan. Sampoen Goes, koela badé ngréntjangi ingkang embok.”

Kajat: „Ija, wista mranaa.”

Kajoen: „Kang, akoe kok ora mangerti, botjah digondol ing wéwé ikoe, sabeneré kaprijé?”

Kajat: „Kowé weroeh déwé, soré maoe si Ali digeboegi embokné, bandjoer poerik ndelik. Bareng digolèki soewé ora ketemoe, loemrahé di arani digondol ing wéwé, toemoeli digolèki manèh nganggo taboehan kaja maoe kaé.”

Kajoen: „Jèn mengkono, angger olèhé nggolèki tlatèn mesti ketemoe, dadi taboehan ikoe ora ana perloené.”

Kajat: „Ija bener, nanging, jèn olèhé nggolèki meneng-menengan baé, botjah ikoe ora soemoeroep, jèn awaké dadi golèkan, ndadèkaké soesahing wong toewané, roemasané ditégakaké, dadi tambah seriké, temahan mampang olèhé ndelik nglaloe ora soemedia moelih, dadi angèl golèk-golèkané; balik ditaboehi ngalor ngidoel ngétan ngoelon, dioendang-oendang nganti kesel, botjah ikoe roemasa, jèn dèwèké noesahaké wongtoewané temahan

toekoel welasé, bandjoer soemaöer oetawa ngaton, dadi golèk-golèkané gampang."

Kajoen: „O, mengkono, nanging djaré sok ana botjah digondol wéwé, ora marga digeboegi."

Kajat: „Ora marga digeboegi, ija marga disrengeni, oetawa ngandoet serik marang wongtoewané, wongtoewané ora soemoeroep."

Kajoen: „Lah djaré wéwé ikoe jèn ngaton awoedjoet wong wadon gedé doewoer, kopèké sabantal-bantal, dridjiné sagedang-gedang Ambon, ikoe kaprijé?"

Kajat: „Lah ikoe rak moeng kanggo medèni botjah tjilik."

Kajoen: „Ana manèh, djaré oewong jèn nemoe popok wéwé bandjoer dadi soegih, ikoe kaprijé?"

Kajat: „Ija, bangsakoe Djawa ikoe pantjèn demen omong kang ora-ora, toenggalé wong omong, djaré jèn weroeh kembang elo ikoe bakal olèh kabegdjan, nanging ikoe goroh."

Kajoen: „Jèn ana wong ngakoe déwé olèh popok wéwé oetawa weroeh kembang elo ikoe kaprijé?"

Kajat: „Ikoe omongé wong kepéngin diarani loewih, déné bisa weroeh barang ora katon."

Kajoen: „O, dadi mengkono, saiki bolong atikoe."

Kjai Mangoentèki witjanten saking salebeting grija: „Kajat, Kajoen! kowé sésœk arep noenggang sepoer sing mangkat djam pira?"

Kajat: „Koen (koela-noewoen) saking pangangkah koela djam woloe."

Kjai Mangoentèki: „Jèn mengkono sésœk pada mangkata saka ngomah djam lima, perloené lakoemoe ora kesoesoe."

Kajat: „Sandika."

Kjai Mangoentèki: „Bokné, olèhmoe gegawéjan oewis rampoeng apa?"

Njai Mangoentèki: „Sampoén, saweg dipoen wadahi."

Kjai Mangoentèki: „Gawanen mréné, akoe tak ngitjipi, karo anak-anaké kaé pada wènehana, jèn wis karèbèn pada toeroe, wong sésœk arep pada mangkat peteng, jèn molèké kewengèn, sésœk moendak pada kerinan."

Njai Mangoentèki: „Inggih.”

Sagon, krasikan, satoe damelanipoen Njai Mangoentèki ladjeng kawedalaken sapalih, ingkang sapalih badé kanggé angsal-angsal dateng Sandèn. Sasampoenipoen sami ngitjipi panganan, tijang sagrija ladjeng sami mapan tilem.

Ing wantji djam sakawan éndjing Senèn sampoen tangi nggodog wédang, rèntjang èstri betak badé kadamel sarapan. Kjai Mangoentèki kalijan sémahipoen sami lelinggihan, Kajat kalijan Kajoen sami adoes, toemoenten dandos.

Sareng sampoen ngadjengaken djam gangsal Kajat kalijan Kajoen sami pamitan dateng tijang-sepoehipoen.

Kajat: „Koen, sarèhning sampoen ngadjengaken djam gangsal, koela kalijan Kajoen njoewoen pangèstoe badé pangkat (bidal)”.

Kjai Mangoentèki: „Mengko disik kowé, pada taktoetoeri. Mengko jèn wis tekan ingomahé kakangmoe, sing pada ngati-ati, adja pisan-pisan katon ing semoe koerarg andap asor, ipémoe kaé poetri.”

Kajat lan Kajoen: „Sandika.”

Kjai Mangoentèki: „Bokné, wista anaké iki gèk (agé) diwè-nèhi sepoeran, gegawané digawakaké.”

Njai Mangoentèki: „Enja Jat, sangoené gawanen, wong kowé sing gedé, adiné karebèn nggawa boentelan. Sangoené saroebijah rak tjoekoep ta?”

Kjai Mangoentèki: „Eh, lah bok ija diimboehi ta satengah manèh, karebèn ana toerahané dienggo toekoe rokok.”

Njai Mangoentèki: „Nja lé takimboehi satengah, dadi sangoené karo tengah.”

Laré kalih: „Noewoen embok.”

Kjai Mangoentèki: „Ja wis mrana pada mangkata, akoe lan embokmoe njangoni slamet. Sing pada ngati-ati, wong isih peteng.”

Laré kalih: „Inggih.”

Kajat lan Kajoen toemoenten bidal, lampahipoen mangidoel. Kala samanten pinoedjoe petengan, anamoeng lintang-lintang taksih sami abjor, langitipoen padang soemilak pinda sina-pon, boten wonten méga ingkang koemaliwer, tepining langit

ingkang sisih wétan sampoen wiwit semboerat abrit, déning prabanipoen Sang Hjang Bagakara inskang badé madangi djagat, kaloeroeking sawoeng miwah otjèhing peksi sampoen wiwit kepireng, adamel ajemipoen tijang loemampah. Kajat lan Kajoen sami sakétja lampahipoen, anamoeng kaganggoe déning asreping hawa mangsa bediding, amila ladjeng sami ngrokok sinambi gegineman kalijan loemampah.

Kajat: „Kajoen, delengen langit ikoe asriné ora djamak.”

Kajoen ningali kéblat sakawan gangsal pantjer ngantas dangoe.

Nalika laré kekalih waoe noléh mangalèr, toemingal redi Merapi saweg moeroeb, latoenipoen katingal njremomong medal ndaledeg tanpa kendat, ndlèdèk dawah ing sisih wétan.

Poen Kajoen witjanten: „Kang oeroebé goenoeng Merapi wèla-wèla temen dineleng saka ing kéné. Jèn akoe ndeleng mengkono ikoe, bandjoer kèlingan djangkané Adji Djajabaja ing Kediri, djaré tanah Djawa iki bésok bakal roesak déning pandjebloegé goenoeng Merapi, Soembing lan Sindara apadéné Seméroe, temahan toegel dadi teloe.”

Kajat njambeti kalijan loemampah: „Ija, djangka mengkono ikoe pantjèn njilik-njiliki atiné wong djerih, ananging moenggoeh ing wong kendel ora was pisan-pisan, krana ora patoet manoesa wedi nglakoni wadjibé. É, mengkono ikoe jèn djangka maoe bener.”

Kajoen: „Apa djangka maoe ndadak ora bener? Mangka nitik pandjangkané para linoewih ing koena-koena, kang saiki wis kelakon, pada bener kabéh, kajata: Djangka dèk djaman Boeda, djaré wong Djawa bakal nganggo agama Islam kok bener, kaja anané saiki, djangka kang mbatang ing tanah Mataram bakal ana Ratoe loro, kok ija bener, kadadéan saiki ana kraten Soerakarta lan Ngajogjakarta.”

Kajat: „Ija nanging djangka mengkono ikoe rak tarpa waton, watoné moeng kira-kira, lah apa kira-kira mesti bener? Déné jèn bener ikoe rak moeng lagi kapanoedjon, lan manèh djangka ing koena lang saiki wis ana njatané, ikoe pangrasakoe panoelisé kari, nirokaké apa kang wis kelakon, lah ija mesti

tjotjogé. Moelané akoe doewé panemoe mangkono, krana manoesa kang kaseboet asotja Batara, weroeh sadoeroengé winarah, ikoe moeng pangaran-aran baé, njatané ora ana."

Lampahipoen laré kekalih sampoen doemoegi ing doesoen Saragenèn, ladjeng ménggok manggilèn, oeroet margi ageng. Ingrikoe sampoen katah bakoel bakoel oewos djaler èstri pating gendijeg mbekta daganganipoen badé kasadé daéng nagari, lampahipoen ngglijak, tijangipoen èstri sami njanbi sesindénan atjengklang-tjengkling, djaleripoen ingkang njenggaki; samangsa sa dawah ing pada dipoen gongi kalijan tjangkem, adamel resepe sesarenganipoen loemampah. Poen Kajoen witjanten: „Kang, bakoel-bakoel beras ikoe seneng-seneng temen atiné, ora ngrasakaké aboting gegawané, mangka adaté ikoe wong wétan kiki, angkaté saka ngomah mbokmanawa wis maoe djam teloe dadi mestiné rak ija kesel banget, koberkoberé tembañgan."

Kajat: „Kesel ikoe rak toemrapé wong ora taoe, toemrapé kang woes koelina kaja bakoel-bakoel ikoe kapénak baé. Wroehanamoe, bakoel-bakoel beras ikoe kena kanggo tanda jekti, jèn kasenengan ikoe ora moeng doemoenoeng ing wong kang tinitah soegih, loehoer lan moelja baé, ananging oega doemoenoeng ing wong sing narima ing pandoem, malah wong tinitah soegih, loehoer lan moelja, kang atiné melang-melang oetawa ngangsa-angsa, kasenengané kalah karo bakoel beras ikoe."

Kajoen: „Adaté wong narima ing pandoem ikoe wedi istijar, lah apa betjik?"

Kajat: „Lo, adja seling soeroep, kang diarani narima ing pandoem ikoe ora kok moeng meneng baé, ija istijar, moeng jèn lagi kena ing bebaja ora ndadèkaké tjiliking atiné malah tambah ing pangati-atiné lan ora pedot pratjajané marang pitoeloenganing Pangéran, ora kaja si Kasan-Rachmat ing Sambirata, bareng kemalingan entèk pitoengatoes roepijah bandjoer emoh sembahjang, roemasané wis sembahjang ija isih kemalingan entèk samono, moelané jèn doewé doewit manèh angoer ginawé ngoembar kasenengan, dadia entèk éwon, krasa ingawak."

Mangkono ikoe panemoené wong sasar-soesoer, wasana nemoe kasoesian sapirang-pirang, pepadane si Kerta pandé soegi ing Geneng, wiwitané kekétjon entèk-entèkan, ananging bandjoer panggaota lan geminé ngoengkoeli sing oewis-oewis, doeroeng nganti limang taoen wis soegih manèh, toemoeli kobongan ija entèk-entèkan, saiki panggaota lan geminé ditambahi manèh, ora nganti lawas ija bandjoer soegih manèh, doemadakan bodjoné lara nganti lawas, bandané si Kerta entèk ginawé nambakaké, ananging tanpa goena, bodjoné sida mati déning lelarané maoe; wasana si Kerta roemasa awaké woes pinasti déning Pangéran ora bisa soegih, moelané wiwit samana bandjoer demen ngabotohan, temahané nemoe sangsara atoempa-toempa."

Kajoen: „Apa pangrasané si Kerta ikoe ora bener? Wong wis soegih nganti teloeng rambahan, kok isih mlarat-mlarat baé, déning kèhing sandoengan, ikoe apa doedoe tanda jèn woes pinasti mlarat?"

Kajat: „Ora ana manoesa weroeh ing pepestèn, moelané lelakoné doeroeng kena diarani pesti, jèn dèwèké doeroeng toemeka ing pati."

Kajoen: „Kandamoe kaja-kaja bener kabèh kang, moeng prakara petèk saiki arep dak goenem manèh, krana akoe weroeh dèwè Kjai sing bener petèké."

Kajat: „Tjaritaknal!"

Kajoen: „Dèk kowé sowan oewa ing Sawangan akoe diadjak pak Prendjak madoekoen menjang Kjai Radjak ing Ngentak, nakokaké apa sababé dèné dèwèké tansah disrengeni ing toewané; Kjai Radjak, sawisé mboekak primboné sing kloewoek-kloewoek bandjoer ngiling-ilingi menjané wasijat, wasana tjatlatoe kambi gèdèg-gèdèg: „Wèh, wèh, sétan, sétan, wong kaja mangkono roepané bendaramoe koewi."

Pak Prendjak: „Kadospoendi Kjai?"

Kjai Radjak: „La ila hailallah Moehammadhoer Rasaelallah, wong toewanmoe katoné ing kéné mengkono roepané, oelaté mbesengoet baé, kaja arep ngletak-ngletaka karo oewong, pa-toet baé gawéné srengen."

Pak Prendjak: „O, kadospoendi Kjai, boten langkoeng inggih namðeng njoewoen berkahipoen Kjai, sageda koela wilodjeng.”

Kjai Radjak toemoeli noelis radjah, diwèhaké pak Prendjak dikon ngandoet sasoewéné loemeboe njamboet gawé, pak Prendjak awèh tindih marang kjainé saringgit.

Sing dakérami ikoe kjai Radjak maoe katik bisa weroeh marang toewan bendarané pak Prendjak ana ing mænjan, plek karo njatané.”

Kajat: „Ikoe akalé wong ngapoesi. Sabeneré bisané si Radjak njaritakaké roepané toewan maoe, amarga wis taoe dadi ba-wahé, nalika dèwèké isih dadi bekel, ing menjan mesti ora ana apa-apa. Déné sarat maoe tanpa gawé, angger pak Prendjak olèhé njamboet gawé ora ngati-ati.”

Kajoen: „O, lah, dakarani olèhé weroeh menjang toewan maoe saking (saka ing) awasé. Nanging dèk kweekeling Mas Sastra mentas examen Goeroebantoe ora dibenoem-benoem, djaré ija madoekoen menjang kjai maoe, njoewoen sarat, soepaja énggala dibenoem (ditetepaké). Bareng kjai Radjak wis mboekak primbon lan ndeleng menjan, bandjoer kanda jèn Mas Sastra koe-doe ketemoe karo toewan, toemoeli awèh sarat.

Temenan doeroeng let sasasi Mas Sastra ditimbali Inspekteur, ditari arep ditetepaké dadi Goeroebantoe, nanging nganggo dielih.”

Kajat: „Bisané si Radjak omong mangkono maoe, déning wis weroeh, jèn panggedéné bangsa Goeroe ikoe toewan, wis mesti emboeh lawas emboeh ora, ija bakal ketemoe karo toewan, nanging saopama ditakoni, ketemoené besoek apa, lan toewané kaja apa, mesti wangsoelané „emboeh, ing kéné ora moeni.”

Lan manèh oepama doekoen ikoe benera, tenèh nagara ora kersa ngingoe President Landraad bajarané atoesan, milih doekoen sing mangkono ikoe baé, dibajar sèket roepijah ndalera sasasi rak gelem, mengko jèn ana wong prakaran, doekoen dikon ndeleng primbon lan mænjané, dikon noedoehaké endi wong sing ala atiné, dadi gampang kari ngoekoem; jèn ana doerdjana ora ketjekel, doekoen ditakoni, malingé kaja apa, dadi gampang olèhé nggolèki. Nagara kok ora ngingoe doekoen petèk.

Kajoen: „Ija kang bener kowé. Lah prakara préwangan kaj déné patrapé Katinem kaé keprijé, têmenan apa ora?”

Kajat: „Tjaritakna, wong dèk Katinem menjang enggoné déwé akoe ora weroeh.”

Kajoen: „Mengkéné, Katinem ikoe tekané betjak-betik kaja loemrahing akèh, nanging bareng ditakoni tambané botjah lara lan doènoengé barang ilang, bandjoer salin sréngat, oelaté pandirangan, ndjaloek poepoer, kembang lan pangilon ginawé dandan, noeli ndjaloek sega, segané menjan, saiki ngandakaké apa kang ditakoké. Enggoné omong sapirang-pirang ikoe pélo, lan bareng ditakoni: sapa djenengé ngendi omahé, wangsoelané; aran Rara Mintarsih saka sagara Kidoel, wasana ndjaloek boender-boender kang poetih-poetih, nanging bareng diwénéhi boenderan kertas'emoh, ndjaloeké doedoe ikoe (doewit poetih).”

Kajat: „Ikoe oega akalé wong ngapoesi. Satemené prakara tambané botjah lara maoe si Katinem woes soemoeroep saka anon tiron, déné weroehé marang doenoenging barang maoe moeng saka kira-kira oetawa manoet pétoengan kang ora kena dioegemi, ana déné enggoné pélon ngakoe aran Mintarsih saka sagara Kidoel ikoe mangarah diandela saomongé lan ditoeroetana sapandjaloeké, nanging apa tambané maoe marasaké lan petéké bener rak doeroeng mesti.”

Kajoen: „Tambané marasaké lan petéké ija bener.”

Kajat: „Ikoe moeng lagi kebeneran baé, bésoek lawas-lawas mesti bakal kewijak gorohé, krana akal mangkono ikoe ora tinemoe ing nalar.”

Kajoen: „Ija kang, saiki akoe kèlingan, ora soesah bésoek dèk Katinem nambani anaké Setja bijèn, ora jnari malah larané banget.”

Kajat: „Lah, jaikoe,”

Kajoen: „Lah prakara wisik kaprijé kang, kena dienoe apa ora, kaja déné omongé kjai Malik ing Plasakoening bijèn kae?”

Kajat: „Tjaritakna manèh ta, lagi tekané kjai Malik akoe kebener ora ana ing omah.”

Kajoen: „Dong dina Minggoe kira-kira djam sawelas awan Kjai Malik teka, bapak lagi lenggah ing pandapa. Sawisé

dimanggakaké lan dibagekaké, Kjai Malik bandjoer tjelatoe mengkéné:

„Koela noewoen kangmas! Menggah anggen koela tebih-tebih, sijang-sijang sowan mriki, boten ngétang sajahing badan miwah bentèring soerja poenika namoeng katarik saking tresna koela dateng kangmas. Bilih koela boten sowan mriki, bok manawi kangmas manggih sangsara.”

Bapak: „O, inggih sanget noewoen di, déné adi rawoeh mriki, namoeng perloe nedahaken tresnanipoen adi dateng koela, boten mawi nggalih tebihing lampahan, sajahing salira, miwah bentèring soerja; namoeng koela ragi kagèt, déné adi ngendika, koela badé manggih sangsara, poenika sangsara kadospoendi?”

Kjai Malik: „Makaten kangmas djlènrèhipoen: Sampoen sawatawis dinten lainipoen koela ngingirangi neda toewin tilem, malah kala malem Djoemoewah waoe daloe boten nglijep sakedik-kedika. Kinten-kinten djam tiga koela linggih sèndèn saka teka tapi wisiking Pangéran oengeli poen makaten:

„Moenggoeh asri-asrining dedelengan ingalam donja ikoe ora ana manéh kadjaba moeng lodji ing Kadiradja lan Magoe-wa, déning doenoengé lodji loro maoe djédjèr lempeng kaja sinipat, apadéné kawatesan ing kali Koening. Djalaran saka asri ngoengkoel-oengkoeli ikoe, lodji loro maoe bakal kena sapoedendaning Pangéran, leboer déning bandjir bandanging kali Koening; éwa samono jèn toewan-toewan kang doewé lodji maoe gelem sesaret, bebaja maoe ora bakal toemeka. Déné moenggoeh saraté mangkéné:

Ing watesé bawahing toewan loro maoe diket-ketana sèket roepijah, dimat-matana pitoeng semat, ditalénana satoes talèn; doewit ikoe kabèh kapendema ing wates kono, noeli sedekaha memoelé marang danjang asmara boemi, kakepoengna ing wates maoe, déné kang ngepoeng ngamoengna santri pitoe, slawaté mitoeng semat.”

Lo poenika kangmas, sangsara ingkang badé dateng, samangsa boten dipoen sarati. Risakipoen lodji kekalih noewoen inggih risakipoen kangmas sagarwa poetra miwah tangga tepalih,

poenapa déné tetijang sakiwa tengen ngriki sadaja, mila saking atoer panoewoen koela, kangmas matoera dateng toewan, kaatoerana énggal sesarat."

Bapak: „O, di, moegi sampoen ndadosaken panggalihipoen adi, koela boten saged noeroeti pamoendoetipoen adi poenika, adjrih kadalih ndleming, djalaran para toewan temtoe boten nggalih naiar ingkang makaten, lan malih menggah ing koela begdja tjilaka poerika namoeng soemarah ing Pangéran ingkang moerbèng alam."

Kjai Malik: „Poenapa boten sampoen wadjibipoen, manoesa poenika istijar, bilih botena, poenapa boten nama kainan, kali-jan malih wragad sesarat waoe toemrapipoen toewan rak namoeng sapélé kémawon, bilih katimbang perloenipoen?"

Bapak: „Inggih kasinggihan di, anamoeng istijar kados ngandikanipoen adi poenika éwet ing panampi koela, déné wonten bebaja teka kénging katoelak sarana sedekah sekoel miwah jatra, éwa déné saking pamanggih koela prajogi adi kémawon pinanggih kalijan toewan pijambak."

Kjai Malik: „Poenapa kangmas boten pitados dateng wisik waoe? Prakawis kepanggih toewan koela sampoen trimah boten, adjrih kadalih badé ngapoesi déning dèrèng naté tjantoe lawoeng."

Bapak: „Lo inggih pitados di, namoeng goemoen, déné wonten wisik samanten galoeripoen, tjarijosipoen wisik poenika namoeng satoenggal, oetawi kalih, njengkanipoen dateng tigang oekara."

Kjai Malik: „Prakawis poenika koela soemangga ing panampi, sok sampoen koela matoer, dados ing tembé bilih wonten poenapa-poenapa, koela boten keparan toetoe."

Bapak: „Inggih ta di, koela manah-manahipoen roemijen."

Sawisé mengkono bandjoer ngendikan lija, sinambi ngoendjoek wédang, toemoeli pada dahar.

Lah ikoe kaprijé kang. Apa kjai Malik ikoe moeng soemedya ngapoesi baé? Nanging temboengé kok roentoet temen."

Kajat: „Sing sapa kroengoe temboengé si Malik, mesti ngerti jèn ikoe apoes. Sanadjan panatané roentoet, déné ana ket-ket

sèket roepijah, mat-mat pitoeng semat, lan tali satoes talèn, ananging jèn woes pinikir temenan, ora soesah soemelang manèh, jèn ikoe apoes blaka, krana kang sineboet wisik ikoe ora lija osiking ati, moelané koedoe prajitna, adja nganti kaja kraman kang nemahi pati oetawa binoewang marga manoet ing wisik, olèhé tetapa ana ing goenoeng, ing kali, ing pasisir lan panggonan lijané. Wisik mangkono maoe loemrahé diarani wisiking demit, doedoe wisiking Pangéran."

Kajoen: „Keprijé bédané wisiking Pangéran karo wisiking demit?"

Kajat: „Wisiking Pangéran ikoe osik kang noentcen marang karahajon ora nerak laranganing agama oetawa nagara, wisiking demit ikoe kosok baliné."

Kala samanten lampahipoen laré kekalih sampoen nglangkoengi kretegipoen lèpèn Tambakbajan, lampahipoen ragi soemengka. Ingrikoe sampoen katah tijang késah dateng peken, dateng sabin, dateng lèpèn, sawenèh dateng belik, mitoeroet kapreloanipoen pijambak-pijambak, djalaran sampoen bjar.

Poen Kajat lan Kajoen oegi toemoet wisoech dateng belik. Ing sandingipoen belik waoe wonten toempeng, oeroebing damar, sekar borèh, djenang abrit, sami kawadahan ing antjak alit, kebo (toentoet kaista maésa asingat batok, asoekoe deling), miwah doepa. Kajoen witjanten: „Eh, kok ana boewangané belik iki, apa angker ngono?"

Tijang èstri ingkang kaleres ngadeg ing ngrikoe mangsoeli: „O, enggih Goes! Wingi onten laré njepeng oelam ngrikoe, sareng mantoek, doegi ing grija empoen kasrepen, roepiné diganggoe kalih Masagoesé sing mbaoe reksa, milané nikoe diteboesi kadjengé salé ngganggoe boten di ladjengaké.

Laré kekalih mangsoeli sareng kalijan ngladjengaken lampahipoen: „O, o, enggih, enggih, bener, bi."

Sareng lampahipoen watawis tebih saking ngrikoe „Kajoen witjanten: „Omgé wong wadon maoe kaé kok nggoejokaké apa ija temenan mangkono ikoe, kang?"

Kajat: „Wong wis genah-genah katik kok takokaké, larané botjah maoe mesti wis krasa-sadoeroengé tekan ing belik, déné

sababé emboeh saka kasengka ing gawé, emboeh apa, nanging mesti ora marga sing toenggoe belik."

Kajoen: „Apa ora sabab saka adoès lagi kringeten?"

Kajat: „Toemrapé botjah désa adoès lagi kringeten ikoe ora dadi ngapa, krana wis toeman."

Kajoen: „Ija, ja. Lah sing omong jèn larané maoe diganggoe demit ikoe sapa?"

Kajat: „Sing omong doekoen, kang dikon nambani larané botjah maoe, sing akèn neboesi (mboewangi) ora kena kari pitik ija doekoen ikoe.

Kajoen: „Lah, déné maoe kaé pitiké ora kétok."

Kajat: „Pitik wis digawa moelih ing kjai doekoen, ana ing kono moeng tjinantjang sadéla ginawé ila-ila."

Kajoen: „Ija kang sanadjan ora diteboesi angger gelem mangan pil kenini oetawa ngombé kastrolé rak ija ilang larané, dadi sadjèn teboesan sapepaké maoe rak tanpa gawé?"

Kajat: „Ija, toemrapé marang wong kang pinter, anaging toemrapé wong bodo, teboesan maoe agawé ngati-atiné samangsa ngambah ing kono, ora gelem sawenang-wenang, ngregedi oetawa ngobak-obak banjoe, krana banjoe maoe diombé ing wong akéh."

Kajoen: „O, ija, saiki akoe wis ngerti, dadi dèk akoe ketjem-ploeng bloembang, bandjoer diteboesi; pinggiring bloembang diboewangi bijèn kaé preloené ija moeng wong kang ngambah ing kono adja pada sembrana, nanging toemrapé wong pinter moela tanpa goena, krana sanadjan ora ana apa-apané ija ora gelem sembrana, dadi boewangan maoe padané kotékan kang ginawé noelak grahana oetawa oedan awoe.

Kajat: „Ija. Nanging kotékan maoe njatané awéh sasmita, jèn ing waktoe ikoe ana grahana oetawa oedan awoe, temahan wong-wong pada ngati-ati bok manawa ana tjobläng."

Lampahipoen Kajat kalijan Kajoen sampoen doemoegi ing pasanggrahan dalem Ngabar-roekma.

Sakiwa tengening margi boten tebih saking sekèténging pasanggrahan-dalem waoc wonten pepatjoeh oengelpoen makaten:

„Nenoempak medak, toedoeng bikak, songsong mingkoeb, grobag boten kénging loemebet.”

Poen Kajoen witjantea: „Kang, saben-saben akoe ndeleng pepatjoeh ikoe goemoenkoe ora entèk-entèk; sing koedoe dihoermati ikoe sekètèng apa wit-witan, apa dalem soewoeng ikoe? Saoepama neraka apa ija koewalat?”

Kajat: „Hoes, adja omong-omong sing mangkono, jèn kepi-reng ing prijaji moendak dièsemi. Wroehanamoe, moenggoeh ing abdi oetawa kawoela-dalem wadjib banget ngloehoeraké ing Sampéjan dalem Ingkang Sinoehoen, dalasan pasanggrahan-dalem baé ija koedoe dihoermati. Oepama ana kang nerak mesti kena ing sisikoe, koewalat, jaikoe kapatrapan paoekoeman sapantesé.”

Sareng lampahipoen Kajat lan Kajoen doemoegi ing balapan, ing ngrikoe kaleres wonten satoenggaling panegar saweg ngadjari kapal, kapladjengaken noeroet margining balapan. Kapal ingkang dipoen adjari waoe alit, nanging warninipoen bagoes saha banter. Poen Kajat wijatnten: „Kajoen, delengen panegar ikoe, wangoené panegar ing wétan kali (Pakoealaman) katara saka anggon-anggoné tjara Sala, djarané ikoe wangoené titihan-dalem Kangdjeng Goesti. Lah ja wong kagoengané prijaji gedé, sanadjan tjilik ija bagoes toer banter.”

Kajoen: „Ija kang, akoe jèn weroeh djaran bagoes, bandjoer kèlingan tjritané djaran Margawati, (¹) djaré: wong wong ing désa Margawati ikoe, angger doewé djaran meteng, diombèk-aké menjang poetjaké goenoeng Tapakjang, perloené soepaja anaké dadi djaran betjik banget, djalaran banjoe kang diombé ikoe ombèn-ombènané djaran sembrani ing koena, ananging akèh kang mati dèning ora koewat, moeng djaran kang koewat, moenggah bisa ngombé banjoe maoe, anaké kena kapestèk-aké betjiké.

Kajat: „Apa kowé ngerti karepé tjarita ikoe?”

Kajoen: „Kaprijé bisané ngerti, krana tjrita ikoe mbingoeng-aké, déné ana banjoe, doemèh tilasing djaran sembrani, bisa agawé betjiking belo.”

(¹) Doesoen Margawati wonten ing salebetipoen afdeeling Temanggoeng, paresidénan Kedoc,

Kajat: „Ikie mengkéné genahé: Djaran meteng sing bisa ngombé banjoe maoe djaran sing koewat moenggah ing poe-tjoeking goenoeng, dadi djaran pilihan, woes mesti anaké ija betjik, dadi betjiking belo ikoe ora déning banjoe, déning bijoe-ngé. Patrap ikoe perloené moeng njoemoeroepi djaran banter lan ora, jèn banter bisa ngombé banjoe maoe, jèn ora mati; ananging mangkono ikoe ora betjik djalaran agawé patiné djaran kang ora koewat.”

Kajoen: „Ija kang, bener kandamoe ikoe. Lah djaran sembrani ikoe djaran apa, djaré djaran lelemboet, nanging jèn akoe takon roepané kaja apa, ora ana wong wong weroeh, kabèh moeng lagi kroengoe temboengé baé.

Kajat: „Temboeng: sembrani ikoe pamoring tembong sem lan berani, (1) tegesé banter toer kendel, dadi kang sineboet djaran sembrani ikoe djaran kang kendel lan banter, saking banteré prasasat bisa maboer, moelané djaran sembrani ikoe tjritané bisa maboer.”

Kajoen: „Ija kang, saiki akoe wis moedeng. Elo kang, kok wis mèh satengah woloe, wis saiki adja omong-omong, lakoéné moendak rindik mengko jèn kepantjal, bandjoer.”

Kajat: „Ija ta ajo, jag-gijag!”

Laré kekalih sami kèndel anggènipoen gineman njengkakaken lampahipoen. Sareng sampoen mèh djam woloe, laré kekalih waoe sampoen doemoegi ing Station Toegoe, kaleresan lokèt sampoen bikak, dados ladjeng sami toembas kartjis, toemoenten noempak ing tram, perloenipoen sampoen ngantos boten kémanan enggèn. Boten antawis dangoe tram mangkat. Sasarenganipoen linggih laré kekalih waoe kapara tebih, wonten ingkang mbekta sawoeng petak moeloes satoenggal. Poen Kajoen witjanten: „Kang, djaré pitik poetih moeloes ikoe ana sawabé, sing sapa ngingoe ngangsaré dadi slamet, malah

(1) Temboeng: sembrani saking tembong Kawi „sambara” tegesipoen papan oetawi awang-awang. Dadas djaran sembrani pikadjengipoen: „djaran kang ngambab ing awang-awang”

njrambahi marang tangga-tanggané, kang sok ngroengoe kloeroeké (1). Ikoe apa temenan?"

Kajat: „Moelané ditjaritakaké mangkono, djalaran pitik poetih moeloes ikoe, kadjaba bagoes roepané kerep dioepaja, ginawé slametan, dadi soepaja akèh wong demen ngingoe."

Kajoen: „Apa pitik lijané ora kena ginawé slametan?"

Kajat: „Ija kena baé, nanging pitik poetih moeloes dianggep loewih oetama."

Kajoen: „Ja géné, kang?"

Kajat: „Ikoe moeng saka seling-soeroeping wong baé, krana satemené, moelané wong slametan koedoe ngnanggo pitik poetih moeloes, tegesé resik moeloes doewèké déwé.

Kajoen: „O, mangkono. La, pitik ireng moeloes djaré ija mberkahi, ikoe kaprijé?"

Kajat: „Wateké wong Djawa wis mangkono, angger ana barang aèng, diarani mberkahi, kajata; gloegoe ngepang, kaja ing Waroeng-bata kaé, gedang toentoet laro oetawa loewih, nanging ikoe ora bener."

Saweg doemoegi samanten ginemipoen laré kekalih waoe, kesaroe datengipoen conducteur, mriksani kartjis, dados sami kèndel.

Boten antawis dangoe lampahipoen tram nglangkoengi doesoen Krapjak, Kajat witjanten: „Kajoen, delengen désa ikoe omahé akèh, gedé-gedé toer betjik, mangka ing koenané alas toer akèh beboeroné. (2) Dèk samana Ing kang Sinoehoen besijar, mbebedag bantèng mrono, wasana ginoedag, temahan gerah bandjoer séda, moelané kaseboet Sinoehoen séda besijar (Ingkang Sinoehoen ingkang kaping III.) Kajoen „Elo, jèn mengkono pandjenengan Ratoe ikoe pada baé karo oewong-oewong, moengoehing atos empoké, déné ginoedag ing bantèng, kok séda.

(1) Sawenèh mastani ajam petak moeloes poenika kekasihipoen Nabi kita.

(2) Pagrogolan kaisénan beboedjengan, doemoegi sapriki taksih wonten panggoengipoen.

Kajat: „Oewis mesti, lah bok Ratoe ing ngendi baé, ginocdag ing bantèng ija séda.”

Kajoen: „Djaré pandjenengan Ratoe ikoe tegoe timboel, kalis sakaliring bradja.”

Kajat: „Lo, ikoe rak moeng kanggo pasemon, nélakaké koe-wasaning Ratoe.”

Sakedap malih tram nglankoengi doesoen Djarakan, Kajat witjanten: „Dèk djaman bijèn, wong sadésa ing Djarakan ikoe dipatèni kabèh, awit saka karsané Ingkang Simoehoen, kang djoemeneng waktóe ikoe. (Sinochoen ingkang kaping II).

Kajoen: „Dosané apa?”

Kajat: „Ana sawidjining Demang kekasih-dalem, loenga ndjala amèk inwaké wong désa kono, dipatèni wong akèh. Bareng Ingkang Sinochoen midanget prakara ikoe, bandjoer doeka banget, terahan dawoech noempes wong sadésa maoe.”

Sareng sampoen djam sadasa langkoeng sapra sakawan, tram kèndel ing halte Pekadja, laré kekalih medak (oemedak), locmampah ngidoel ngilèn. Doemoegi ing doesoen Kalisat wonten margi pratigan, Kajat pitakèn dateng satoenggiling tijang doesoen manggoel patjoel, kaleres loemampah ing rikoe: „Mas, koela badé njoewoen priksa. margi ingkang. dateng Sandèn ingkang poendi?”

Tijang doesoen mangsoeli: „Enggih radosan sing ngidoel nikoe mang toeroet mawon, mangké nèk empoen doegi Goe-moelan mènggok ngètan sakedik, teng ngadjeng Kemantèn ngidoel teroes boten mènggok-mènggok.

Kajat: „Inggih, noewoen Mas.”

Laré kekalih ladjeng mènggok menggidoel, mitoeroet pitedakipoen tijang ing doesoen waoe. Sareng lampahipoen sampoen ragi tebih, Kajoen witjanten: „Wong kaja mengkana baé kok ko-emas-emas kang, koaloesi, lah ija wangsoelané bandjoer ora tata (ora oeroes).”

Kajat: „Lo, wong arep tetakon koedoe andap-asor, ija jèn ketanggor wong ndemenakaké, ditakoni ora basa baé gelem noedochaké, lah jèn ketanggor sing njenjengit, mangsa gelema.

Lan manèh wong désa omong mengkana maoe ora saking (saka ing) deksoerané, saking ora bisa basa."

Kajoen: „Ija ding kang, bener kowé, akoe-akoe dèwè jèn ditakoni ora diadjèni ija ora gelem noedoehaké, sanadjan wis weroeh."

Kajat: „Moelané."

Boten katjarijos ing margi sareng sampoen watawis djam sawelas, Kajat lan Kajoen sampoen doemoegi ing kamantrèn Sandèn, kakangipoen kaleres saweg mjerat wonten ing ngadjengan sapoenggawanipoen. (Ing Ngajogjakarta Mantri politie dados kapala onderdistrict).

Djajawitjara: „Lo, kok kowé lé, pada slamet baé?"

Laré kekalih: „Saking pangèstoenipoen kakang noewoen inggih wiloedjeng.

Djojawitjara: „Bapak, embok, rak ija pada soegeng ta?"

Laré kekalih: „Noewoen inggih sami soegeng."

Djajawitjara: „Joel"

Radèn ajoe: „Koela."

Djajawitjara: „Iki lo, adiné pada tilik mrené."

Radèn ajoe: „Wah, adikoe, kok wis pada gedé-gedé temen, pada betjik baé di?"

Laré kekalih: „Noen, saking pangèstoenipoen bokajoe, noeninggih wiloedjeng."

Radèn ajoe: „Bapak, embok pada soegeng?"

Laré kekalih: „Noeninggih sami soegeng."

Radèn ajoe: „Ajo di, menjang boeri baé, ngombé-ngombé wédang."

Laré kekalih: „Noeninggih."

Sareng sampoen wonten ing wingking.

Radèn ajoe: „Lo, ikoe nggawa apa?"

Laré kekalih: „Noen, krasikan, sagon kalijan satoe."

Radèn ajoe: „Kok perloe-perloe temen. Amad! ndjoepoeaka piring teloe."

Amad: „Inggih."

Sasampoenipoen sami wédangan, laré kekalih sami ngaso wonten ing gandok. Ing wantji sonten bakda dahar Kajat lan Kajoen djedjagongan kalijan kakangipoen djaler èstri.

„Djajawitjara: „Apa sésœk kowé arep ndeleng sagara?”
Kajat lan Kajoen: „Noeninggih.”

Djajawitjara: „Amad!”

Amad: „Koela.”

Djajawitjara: „Sésœk èsoek botjah-botjah iki terna menjang pasisir.”

Amad: „Inggih.”

Boten katjarijos latjengipoen gegineman, sabakdanipoen, Kajat lan Kajoen sami mapan tilem ing gandok, sadèrèngipoen tilem sami mireng soewaranipoen aloen pating gloedoeg kados gloedoeg.

Éndjingipoen Kajat lan Kajoen dateng pasisir, Amad boten kantoen. Wonten ing margi Amad witjanten: „Goes, mangké manawi sampoen doemoegi ing pasisir, ingkang ngatos-atos, ingrikoe asring wonten soewara boten wonten warni, ngoendang-oendang tijang langkoeng, samangsa tijang waoe mangsoeli, sadoemoegingipoen ing grija amasti pedjah. Ingkang ngoendang-oendang waoe tijang salèh, bangsanipoen lelembat.”

Kajat: „Napa samang empœn taoe dioendang, kepripœn pengœndangé?”

Amad: „Sampœn, inggih moengel mad! Amad! mekaten, namœng koela kèndel kémawon.”

Kajat: „Lo, kok empœn weroeh djeneng samang.”

Amad: „O, Masagoes, nama koela malih boten soemerepa, namanipœn tijang tigas kawœrjan inggih sampœn soemerep. Mila roemijin sampœn naté wonten tijang langkoeng ingrikoe, sareng dipœn œndang soemaoer, sadoemoeginipœn ing grija ladjeng pedjah.”

Kajat lan Kajoen: „Napa samang weroeh déwé?”

Amad: „Inggih boten, namœng saben tijang tjrijos mekaten.”

Kajat lan Kajoen sami kèndel kémawon, anamœng ing batos sanget boten pitados.

Sareng sampœn doemoegi ing pasisir Kajat lan Kajoen goemœn sanget ningali saganten, déné makaten kawontenanipœn aloenipœn ageng goemolœng sapangétan sapangilèn,

soewaranipoen djoemegoer boten kendat-kendat. Bilih ningali sisih kidoel toja waoe saja mangidoel katingal saja minggah kados redi, saha aloenipoen ketingal saja alit, telas-telasaning pani-ngal katingal kèndel boten ébah sakedik-kedika, sarta lempeng kados sinipat. Kajat witjanten: „Kajoen, delengen aloen ikoe teka nggegirisi temen, pantes baé ing sagara kidoel ikoe diwartakaké ana kadatoné Njai Rara Kidoel, angkeré kaliwat-liwat, moelané ora ana kapal wani ngambah ing kono kepara minggir krana ing kono telenging kadaton, wedi ginanggoe ing balané Njai Rara Kidoel maoe, ikoe ora lija ija moeng gawat keliwat-liwat déning gedéning aloen, djalaran sakidoelé bener poelo Djawa iki wis ora ana poeloné manèh dadi angin gedé soemi-joet saka kidoel ora ana kang malang-malang.

Kajoen: „Kandamoe ikoe kaja-kaja ija bener kang, nanging akoe ora ngerti, déné Njai Rara Kidoel ikoe ditjaritakaké dadi garwané pandjenengan Ratoe ing tanah Djawa tedak-toemedak.”

Kajat: „Tjarita mengkono maoe moeng kanggo ngloehoeraké karaton Djawa, adja nganti ana abdi oetawa kawoelaning Ratoe pada mbaléla, krana mokal agawé kamoeljané, malah-malah ndadèkaké sangsaraning awaké, amarga pandjenengan Ratoe ikoe koewasané ngoengkoeli oewong-oewong maoe.”

Amad: „O, Goes, prakawis tjarijosipoen Njai Rara Kidoel miwah sawadya balanipoen lelembat poenika pantjèn saéstoe, tanda-jektinipoen kedjawi ingkang kaseboet ing serat babad, wonten dongèng makaten:.

„Kala roemijin ing doesoen Samas wonten tijang kekalih, satoenggal nama Wiratani satoenggalipoen Wirasaja. Kekalihipoen sami maritjing wonten ing pinggir saganten, tjelak kali-jan sawanganipoen (moewara) lèpèn Opak. Boten antawis dangoe Wirasaja loemebet ing sawangan waoe, Wiratani kamiteng-gengen boten saged ngoetjap, krana waoenipoen boten nginten pisan-pisan bilih Wirasaja badé loemebet ing toja, soemerepa sampoen temtoe pinambengan, mangka sapoenikanipoen badé noeloengi boten saged, amargi sampoen ketroetjoet, poepoen-toning rembag namoeng badé katengga kémawon, bok manawi

poen Wirasaja saged kéntas déning aloen. Sareng sampoen wawawis danggoe, éstoe Wirasaja katoet ing aloen kéntas dateng ing gisik, énggal katjandak dipoen toeloengi dateng poen Wiratani; sasampoenipoen éngget, ladjeng dipoen tanggap. Kang Saja, kowé maoe keprijé, wong wis genah sagara, katik ko leboni. Wirasaja mangsoeli: „Roemasakoe: akoe maoe loe-makoe toeróet dalam gedé, barengané akèh kréta oetawa te-toenggangan lijané ija akèh ora béda ratan gedé ing nagara kaé. Bareng dalané boentoe akoe bingoeng, bandjoer mandeg ngadeg sangisoring régolé wong soegih, omahé gedé lan betjik. Ora antara soewé ana wong sidji marani akoe atjalatoe: „Kang, samang ditimbali kalih loerahé kèn ndjampèni poetrané sing-sakit, empoen didjampèni teng pinten-pinten doekoen boten saged mantoen, mllané si kakang adjeng ditjobi. „Akoe mangsoeli: „Koela enggih sagoeh nambani, ning koela ndjaloek didoedoehaké dalam koela moelih, onten ngriki koela bingoeng”. Wong maoe mangsoeli: „É, enggih ta, nèk ming nedi mekoten mawon koela enggih sagah, awita empoen gèk mangkat.”

Akoe toetboeri wong ikoe loemeboe menjang omahé loerah, ija sing doewé omah gedé maoe, botjah lara bandjoer tak tambani, kersa Allah kok mari, wasana akoe diteraké moelih tékan ing kéné iki.”

Lah poenika Goes, boektinipoen, jèn ing saganten poenika grija lelembat.”

Kajat: „Si Wirasaja nikoe sabeneré pantjèn keblabak, déning boten ngati-ati, moelané mentasé boten éling, bareng-éling tjrita mekaten nikoe, perloené sapisan boten dibonggakaké déning kirang wewéka, kapindo kanggo mrada awaké, kadjenggé diarani doekoen pilihan, déné bisa nambani anak demit.”

Amad: „La poenika koela kirang priksa (kilap). Menggah prakawis tijang salèh waoe poenika, poenapa Masagoes boten pitados? Rak inggih pitados ta? Nalika koela matoer kala waoe poenika Masagoes kok boten mabeni.”

Kajat: „Lèh koela meneng mawon waoe nika wong lagi aras arasen tjatoeran. Lèh koela ngandel kepripen, wong njatané

sariki koela boten dioendang-oendang kaja omong samang waoe."

Amad: „O, Goes, bokmanawi djalaran benampéjan (pandjenangan sampéjan) mbekta kantja, jèn pijambakan temtoe dipoen oendang."

Kajat: „Kok anèh, waniné karo wong sidji. Napa lelemboet nikoe boten doewé kantja?"

Amad: „O, dospoendi Masagoes, sedaja poentoek-poentoek wedi poenika dipoen enggèni ing tijang salèh."

Kajat: „Kepripen, déné kok wedi wong nggawa kantja, mangka kantjané déwé akèh. Kalih malih omong samang nikoe anèh banget, poendi onten, onten soewarané boten onten woe-djoedé. Soewara nikoe rak ombaking hawa déning goemeter ing napa-napa. Jèn boten onten napa-napané enggih boten onten soewarané. Bledèg onten roepané kaja geni, kedjaba angin. Ja nikoe onten soewarané boten onten roepané, manging soewarané enggih moeng goemroeboeg oetawa koemrasak, boten bisa ngoendang-oendang oewong."

Amad roemaos kelindih ladjeng namoeng witjanten mekatén: „La, poenika koela noewoen (kilap), koela namoeng ngatoeraken tjarijosipoen tijang katah, sedjatosipoen koela dèrèng naté dipoen oendang." Anggènipoen witjanten waoe kalijan goemoedjeng.

Kajat: „Jèn mekotén omongé wong akèh nikoe enggih goroh kaja samang, jèn benera mesti oewong kang ngoendang."

Kajoen: „Ajo kang mlakoe-mlakoe."

Kajat: „Ajo ta."

Laré kekalih ladjeng sami loemampah mengétan toeroet gisik kairingaken poen Amad, saben-saben badé kekapjoek ing aloen, sami nisir, éwadéné sindjangipoen boten sandé sami kleproh, djalaran kénging kepjoering aloen.

Samargi-margi laré waoe tansah keremenen ningali aloen, déning anggènipoen gentas-gentos awongsal-wangsoel kados katata, poenapa déné aningali djingking pinten-pinten, awongsal-wangsoel manoet saerèhing aloen. Salebeting aloenipoen loemémbak, djingking-djingking waoe sami pating tlesep

ngoepados enggèn ing gisik, samangsa aloen wangsoel inggih katoet wangsoel, anamoeng kawon rikat, dados ladjeng sami noetoeti arebat-doetjoeng, wondéné ingkang panlesepiopen ragi lebet poenika ladjeng sami noesoel kepontal-pontal, adamel goemoedjengipoen ingkang ningali.

Djingking-djingking waoe kaoepadosan ing tijang kateda pijambak oetawi kasadé. Ing gisik waoe oegi katah tijang sami mantjing. Sareng lampahipoen laré-laré waoe doemoegi ing pang-génan ingkang sepen, toemoenten wangsoel mangilèn ngantos nglangkoengi tebih panggénanipoen ingkang kala waoe, ingrikoe sami soemerep katah baita ngrombah, sakedap ketingal, sakedap boten, déning kaaling-alingan ing aloen. Ing gisik katah tijang oetawi laré sami mendeti toja saganten, kasiram-siramaken ing wedi ingkang sampoen karadin, saha kawatesan gadahanipoen tijang satoenggal-toenggalipoen, doemoenoeng ing papan ragi mengger, ingkang sakinten boten saged risak déning aloen.

Bilih wedi ingkang dipoen sirami waoe sampoen garing, ladjeng kaesoengan, toemoenten kasaring, katadahan tlawah, wasana toja ing tlawah waoe kabekta mantoek kagodog, asating toja kantoen sarem.

Bilih ngèneti réka makaten waoe, mila boten nggoemoenaken, Kangdjeng Gouvernement ngawisi wedalipoen sarem tamper saking Ngajogjakarta, dateng nagari sanès, krana kadjawi kirang resik, oegi kirang étja, raosipoen semoe pait, bilih katimbang kalijan sarem woekoe, amila bilih wonten ingkang nerak, kapatrapan paoekoeman saestoe.

Sasampoenipoen ningali tijang damel sarem, Kajat, Kajoen, poenapa déné poen Amad ladjeng sami mantoek, djalaran sampoen sijang bentèripoen sanget. Boten katjarijos ing margi, laré tetiga sampoen doemoegi ing grija.

Ing wantji sonten sabakdanipoen neda, Kajat, Kajoen sami djedjagongan wonten ing gandok, dipoen tenggani déning poen Amad kalijan Kaki Setra, gamelé kakangipoen, sami mireng oengeling peksi beloek wonten ing pakaranipoen tangga ingkang kilèn. Amad witjanten: „Eh, sapa sing arep mati iki, beloek kaé oeniné kok ora lèrèn-lèrèn.”

Kaki Setra: „Omongé wong nglindoer, lah wong beloek wis oeniné djaré arep ana wong mati.”

Amad: „É, kaki nikoe kok boten ngandel.”

Kaki Setra. „É, é, kowé ki kok madoni omongé wong wis ompong. Mangga Masagoes! Koela kalijan Amad leres poendi?”

Kajat: „Bener samang, beloek nikoe pakanané daging, batang enggih dojan, mangka keboné tangga koelon nikoe roengkoet temen, toer djembeg, pantesé katah batangé, moelané beloek nikoe saba mrikoé.”

Amad: „Boten Masagoes, boten wontena batangipoen poenika inggih asring dateng, perloenipoen medjahi tijang. Lo poenika nitik ingkang sampoen-sampoen.”

Kajat: „E, kok anèh samang nikoe ontèn manoeuk ming teka mawon, kok bisa gawé patining oewong.”

Amad: „O, dospoendi Masagoes, tijang peksi poenika dipoen toempaki lelembat; inggih poenika ingkang medjahi.”

Kajat: „Wah, nikoe saja élok, aloewoeng jèn ontèn wong omong: Sarèhning beloek ikoe panggandané landep ngoengkoeli manoesa, dadi jèn ana wong lara banget, ngarepaké mati, beloek ikoe wis ngamboe bangké, moelané saba tjedaké kono, nggolèki, nikoe ontèn emperé.”

Kaki Setra: „Inggih Masagoes, leres benampéjan.”

Amad: „Kok inggih ding Goes.”

Kajoen: „Bareng gagak djaré sok awèh kabar kasoésahan kaé keprijé, kang?”

Kajat: „Ija, djaré jèn ana gagak méntjok ing pakarangan oetawa ing omah, mangka moeni sarèh bédà karo adat-sabèn oeniné: „ga-ok, ga-ok.” ikoe awèh warta jèn sanak sadoeloeré kang dipéntjoki pakarangané oetawa omahé maoe kesoésahan, nanging ikoe goroh. Akoe doewé dongèng saka panekar ing Klatèn oeniné mengkéné:

Dèk bijèn ing Sala woes taoe ana sawidjining gagak meloeng-meloeng seroe banget ana sadoewoering kadaton oeniné: ha-ok ha-ok nganti ambal-ambalan.

Inggih Sinoehoen apa déné prijagoeng lijané pada éram inggalih, ara saged ndoengkap moenggoeh ing karepé, déné ana

gagak meloeng-meloeng mengkono. Dèk samana ing Sograkarta ana sawidjining poedjangga, misoewoer banget moenggoeh ing kawignjané, malah-malah ngerti marang goeneming kéwan. Kowé rak ija sok kroengoe moenggoeh ing kawentaré Radèn Ngabèi Ranggawarsita, jaikoe prijajiné.

Sasoewéné para prijagoeng maoe kapetengan galih, bandjoer dawoeh nimbali Radèn Ngabèi Ranggawarsita. Bareng wis sowan, bandjoer dinangoe moenggoeh ing ngalamaté gagak ikoc.

Radèn Ngabèi Ranggawarsita ngoendjoeakaké katerangan jèn gagak ikoe ora awèh ngalamat apa-apa, pameloengé maoe ngoendang bodjoné, amarga kepental, mangka ing wektoe ikoe weroeh batang asoe ana ing kebon, ora adoh saka ing kono. Ora antara soewé gagak djodoné teka, anoeli bebarengan maboer menjang ing kebon, kang ana batangé maoe, nganggo dietoetaké ing prijaji, arep dinjataké, wasana njata gagak sadjodo maoe pada noetjoe ki batang.

Wong kang tjarita menjang akoe karepé nélakaké kaloewihané Radèn Ngabèi Ranggawarsita, nanging tjaritakoe dakenggo nélakaké, jèn oeniné gagak ikoe ora awèh ngalamat apa-apa".

Amad saha Kaki Setra sami pating krantoe k, katjihna jèn ngertos dateng kadjengipoen Kajat.

Kajoen: „Apa Radèn Ngabèi Ranggawarsita ikoe bisa ngo-tjèh kaja manoe k, ngaloep kaja dandang, mbengingèh kaja djaran, lan sapepadané?"

Kajat: „Kirakoe ora, nanging ngerti marang karepé oenining kéwan kaja ta: jèn djago betek-betek ikoe ngoendang-ocndang, jèn kloeroek seneng atiné, mengkono sapepadané."

Kajoen: „Jèn dak rasak-rasakaké bangsakoe Djawa iki pantjèn demen ngandel kang ora-ora, kaja ta: Jèn ana manoe k kolik oetawa toewoe djaré ana maling, si kolik ngréwangi kang doewé omah, akon melèk, si toewoe ngréwangi maling, moedji toeroené kang doewé omah. Pangandel mengkono ikoe rak tanpa goena."

Kajat: „Ora moeng oeniné manoe k loro ikoe baé, oeniné te-kak, bintit lan bentjé, ija dianggep mengkono, nanging senadjan

kapertjajan mengkono ikoe katoné tanpa goena, éwadéné bokmanawa karepé kang gawé oenèn-oenèn, soepaja wong-wong saben bengi koedoe ngati-ati, bokmanawa ana maling, krana mèh saben bengi oeni maoe salah sidji ana kang kroengoe."

Kajoen: „Mèmper, jèn mengkono ikoe. Djaré perkoetoet ikoe ana kang mberkahi lan ana kang njilakani. Ikoe rak ja omong ngajawara ta kang?"

Kajat: „Ija, nanging èmper-èmperé moènggoeh panemoekoe mengkéné: Manoe kang betjik oeniné ikoe njenengaké kang doewé, jèn diedol akèh kang gelem toekoe, bareng kang ala, oeniné nganjelaké, dol-dolané ora pajoe."

Kajoen: „Ija, kok ana baé mokaling omong, djaré manoe deroek angrem ikoe jèn binedil, bedilé ora moeni. Ikoe kaprijé kang?"

Kajat: „Ikie mengkéné: Kedjaba angèl pambédilé, marga kalingan soesoeh, arak ngapirani endogé."

Kajoen: „Lah tjèlèng, djaré jèn lagi toeroe, dibedil, bedilé ija ora moeni."

Kajat: „Ikie rak moeng nerangaké jèn tjèlèng toeroe angèl bedil-bedilané, djalaran toeroené nèng roeroengkoet."

Kajoen: „Bareng akoe nggoenem tjèlèng kèlingan matjan, djaré matjan ikoe sok ana sing dibedil, bedilé ija ora moeni."

Kajat: „Ikie rak bedilé wong Djawa, sing roesak déning ora kopèn, angger bedil sing ganep ija moeni."

Kajoen: „Ija kang, iki omong keteroes-teroes, djaré ana wong bisa malih matjan ikoe kaprijé?"

Kajat: „Ija djaré, djaré ikoe sing djeneng matjan gadoengan, tjaritané mengkéné:

Dèk djaman koena doeroeng ana kréta api, ana santri Ngajodja loro loenga ngadji menjang Malang, lakoené wis pirang-pirang dina darat baé, angger kewengèn nginep, angger kewengèn nginep, mengkono sateroesé.

Kotjap nèng Lodaja santri maoe nginep omahé loerah désa. Bareng kira-kira djam sanga loerah maoe pamit metoe arep

ngoejoeh, nanging dientèni nganti soewé ora bali-bali, bareng teka, sing teka matjan gémbong gedé, santri sing sidji bandjoer ngoenoes pedang, matjan dipedang rainé, noeli loemajoe metoe, santri noetoeti, ana ing djaba ora ana matjan, anané sing doewé omah, noeli loemeboe bareng-bareng: bandjoer pada leloenggoehan ing ambèn. Ing kono santri maoe soemoeroep, jèn kang doewé omah tatoe bokongé, moelané akèh wong omong, djaré wong malih dadi matjan ikoe rainé dadi silit, silité dadi rai."

Kajoen: „Lah, jèn mengkono ikoe kaprijé, kang?"

Kajat: „Matjan ikoe jèn arep noebroek saka ingiringan, dadi jèn wongé wis ambroek, endasé ana ing bokong matjan, bokong ana ing endas matjan. Bokmanawa ikoe sing marakaké ana tjarita mengkono."

Tijang tetiga Kajoen, Amad toewin Kaki Setra sami mantoek mantoek éram dateng Kajat, déné teka soegih tjarijos, kénging kanggé nerangaken tjarijos élok-élok.

Kajoen: „Akoe ija taoe kroengoe tjarita élok kaja tjaritamoe maoe ikoe, moeng bédané bareng kang doewé omah metoe, dientèni soewé ora bali-bali, santri loro maoe pada ora kapénak atiné, djalaran woes kroengoe pawarta, jèn wong-wong ing désa kono satemené matjan gadoengan kabèh, moelané pada moeng-gah ing pengeret, awaké dieroet, soepaja samangsa ana matjan teka ora tiba déning kantjilen.

Kanggo nggentèni awaké, soepaja ora ingoepaja déning matjan, santri loro maoe ngemoeli goeling loro, pininda oewong toerce. Lawanging omah dipalangi koekoeh, dijan dipatèni.

Kotjap ing tengah wengi matjan, akèh teka, soewarané pating glereng, pating grobjag, semoené kaja arep mboekak lawang. Saking kèhé matjan, lawang roesak, matjan sepirang-pirang loemeboe. Goeling kang pininda oewong tinoebroek ginawé, reboetan; wasana tetéla ing soemoeroepé jèn ikoe doedoe manoesa, temahan matjan-matjan ikoe ngoebres nggolèki santri loro maoe, ananging ora ketemoe. Santri loro awaké goemeter, ndeleng matjan sepirang-pirang pada pating glédrah.

Wasana matjan-matjan akèh ikoe bandjoer loenga, ananging santri loro maoe ing wengi ikoe ora wani moedoen, krana

koewatir bok manawa matjan-matjan ikoe saka manèh. Esoeké samtri loro maoe neroesaké lakoené.

Kaprijé kang, panemoemoe moenggoeh tjarita ikoe?"

Kajat: „Tjarita ikoe moeng mratélakaké jèn ingalas Loda-ja akèh banget matjané. Saoepama tjarita maoe benera, masti matjan-matjan ikoe matjan temenan, doedoe gadoengan, ananging kaja-kaja adoh lan beneré, djalaran adaté matjan ikoe nempoeh désa, ora moeng ndjoedjoeg saenggon baé, ing kana-kéné ija didjoedjoeg. Akoe doewé tjarita mengkéné:

Ana sawidjining prijaja Kapitein Walanda, mentas oenggoel perang saka ing Lombok, mbeboeroe matjan ana ing alas Malingping (Banten-kidoel), toewan maoe pambédilé patitis banget, ora ana pélor kang ora olèh matjan. Mengkono ikoe saben dina. Soewé-soewé matjané soeda, kedjaba kalong marga dibedil, akèh kang ngili, njingkiri bebaja pélor. Kang mengkono maoe agawé kembangan toewan Kapitein, moelané ing sawidji dina ala-nganggoer masang bedil sarakit, arep-arepan, bedil kang sidji sentilané ditjantjang diolèhaké sidjiné, pamrihé soepaja samangsa ana matjan njampar tali, amasti kapisanan mati déning pélor, krana pamasangé woes diarah-arrah, bolonganing bedil penera awaking matjan. Sawoesè rampoeng pamasangé toemoeli bali ing pondokan.

Bareng wis antara soewé toewan maoe niliki pasangané, ananging tjilaka, wis pamasangé ora olèh, woewoeh-woewoeh saking koerang pengati-atiné tali kesampar déwé, bedilé moeni ngenani sikilé kang tengen, bandjoer ambroek. Batoéré kang ora adoh saka ing kono, kroengoe soewaraning bedil, ngira bendarané olèh matjan, énggal marani, djeboel bendarané ketemoe angkatang-atang. Toewan moendoet pistoel, nanging ora ditjaosi, amarga si abdi koewatir, jèn bendarané nganjoet toewoeh, moelané énggal ginawa moelih, kapasrahaké ing Dokter.

Matjan-matjan ingalas maoe bareng ora taoe kroengoe oening bedil, bandjoer bali menjang enggoné lawas, gambira saba mrana-mrené ing sawidjining bengi sabané tekan ing désa kang ora pati adoh saka ing alas maoe; ora moeng mbebahak radjakaja baé, ija karo wong-wongé.

Tjarita iki sabeneré ora ngodengaké, ananging sarèhné wong-wong ing désa maoe sadoeroengé matjan teka, mentas pada toekoe dawet marang sawidjining wong, mangka ana kang ora mbajar, moelané wong kang ora katoet kamangsa ing matjan ngarani, jèn wong kang adol dawet ikoe malihan matjan (wong gadoengan), dadi tekané mrono sakanjane maoe males oekoem."

Kajoen: „Ana matjan diarani bisa males oekoem, akoe bandjoer kélingan baja. Djaré baja ikoe jèn dipilara, bisa nengeri marang kang milara, wasanané males. Tjaritané mengkéné:

Dèk bijèn ing Tjilatjap ana sawidjining wong désa ngarit soeket ing pinggiring kali Srajoe. Ora antara soewé ana sawidjining baja mentjoengoel saka ing banjoe, ikoe bandjoer diperang bongoré, baja njilem bandjoer loenga. Bareng wis sawatara dina baja kang dibatjok bijèn waras, wong désa lagi ngarit ing pinggir kali manéh, ikoe mbandjoer kasaoet, kagawa loemehoe ing banjoe, dipangan."

Kajat: „Kaprijé weroché jèn baja kang njaoet ikoe kang dibatjok bijèn?"

Kajoen: „Ajaké ana belangé.

Kajat: „Lah ikoe anéh, djalaran saindenging endas baja ikoe atos, dadi jèn binatjok ala-nganggoer baé, kirakoe ora tedas. Akoe ija doewé dongèng kang loewih élok.

Dèk bijèn ija ing Tjilatjap ana sawidjining djoeragan sampan ngingoe têngèl (krètè) gedéné lagi sakémpol ana ing bloembang. Têngèl maoe diketok boentoetè, dadi boentoeng, moelané didjenengi si Boentoeng, bareng woes rada gedé watara sapoe-poe, minggat, njemploeng ing moearané kali Srajoe. Saben-saben djoeragan sampan ikoe liwat ing moewara, sampané digandoeli si Boentoeng, nanging angger ditakoni; Si Boentoeng apa koewi," bandjoer dioetjoelaké, sarta déwèké ndjengking noedochaké boentoengé, toemoeli dipakani, djoeragan neroesaké lakoené.

Kotjap bareng woes lawas si Boentoeng oewis salesoeng gedéné. Sawidjining dina djoeragan sampan liwat ing moewara; si Boentoeng nggandoeli kaja gawéné, nanging bareng ditakoni. „Si Boentoeng apa koewi, bandjoer ngglandang djoeragan sampan maoe, kagawa njilem.

Dongèngmoe lan dongèngkoe iki ana beneré ana gorohé. Prakara baja sok njander oewong ikoe pantjèn sanjatané, nanging jèn dikira bisa nitèpi marang wong kang milara ikoe goroh, apa manéh ngerti marang goeneming wong ikoe gorohé sabedahap. Moelané akoe kanda mengkono, djalaran dèk bijèn ana sawidjining wong ngarit, lèrèn adoes ing kali Pontang (Banten): Wong maoe ora taoe njikara baja, éwadéné diwajang-wajangaké nganti mati. Bareng para gedé Walanda lan Djawa, kang sok mbedili baja, tindak lan komloeré ija ngliwati kali maoe, mengkono oega sasasi sapisan jèn pinoedjoe pepriksa, ija ora taoe diganggoe baja, mangka baja kang dibedili maoe sidji loro ana kang ora mati, déning ora ketenggél.

Loerah désa ing kono mbedil baja moeng kena boentoeté, dadi ora mati, mangka saben dina loerah ikoe adoes ing kali kono, éwadéné ora diganggoe ing baja, amarga ngati-ati, angger weroeh baja rada tjedak, ija bandjoer mentas. Dadi wong sing dipangan ing baja ikoe doedoe sing wis taoe milara, wong sing ora ngati-ati. Kang ikoe tetéla, jèn baja ikoe ora bisa nenitèni. Dadi dongèng loro maoe moeng kanggo nerangaké, jèn baja ikoe kéwan galak, ora kena disanak, moelané jèn wong adoes ing kali weroeh baja rada tjedak, diénggal mentas."

Amad: „Inggang sami benampéjan ngendikakaken poenika rak sanès lèpèn ing nagari Ngajogja ngriki, lèpèn ing ngriki hoten wonten bajanipoen, anamoeng pakéwedipoen nglangkoengi inggang katah bajanipoen."

Kajat: „Pakéwoehé napa?"

Amad: „Pakéwedipoen inggih demit inggang sami mbaoreksa lèpèn waoe, katah inggang djail, amila asring wonten tijang oetawi laré inggang klelep. Malah tijang inggang langkoeng mangertos, ngawisi anakipoen gegoedjengan wonten ing lèpèn, djalaran manawi keleres wonten demit inggang tjalaina, laré waoe kakinten nggegoedjeng, temahan kalarak, katapoek sasaminipoen. Kadji Abas ing Bajoeran kala enèmipoen pinoedjoe adoes ing lèpèn Praga, kraos katapoek ing demit, wasana tjangkemipoen pérot doemoegi sepriki."

Kajat: „Marga boten ngati-ati, koela empoen taoe klelep ing kedoeng. Waoené koela empoen kapénak adoés ing pinggir, nanging koerang marem, djalaran banjoé boten tekan ing dada, koela menengah, wasana sikil koela empoen boten tekan ing lemah, dadi goelagepan, jèn boten ketoeloengan amasti mati. Wong-wong ngarani, koela dilarak teng sing toenggoe kali. Temboeng mekoten nikoe perloené, soepaja ampoen nganti onten wong wani-wani adoés tjedak ing kedoeng, ngoewatiri.

Botjah gegoejon nikoe adaté sok gèndèng-gèndèngan, geloe-tan, djorög-djorogan sapepadané, onten ing poendi-poendija enggih ngoewatiri, amarga bisa agawé keslijoning tangan oeta-wa sikil, jèn boten kebeneran bisa tjatjad sadjegé, napa malih onten ing kali, jèn banjoené djero, koewatir klelep, jèn tjetèk koewatir tiba ketanggor ing watoe.

Dèné sing mang arani wong tinapoek ing demit nikoe sabeneré wong angop, tanpa kira-kira nganti ngowahaké atik-atik-aning oewang, prajogané jèn boten bisa marèkaké déwé, koedoe njoewoen pitoeloengan ing Dokter, jèn boten amesti pérót sadjegé kaja kadji Abas nikoe.”

Kaki Setra: „Bener Masagoes, Mad! Padané kaé baé, jèn ana toekoelan randoe-alas, wringin, oetawa ingas, djaré koedoe dipapas toemoeli, jèn ora, bésoek jèn wis gedé moendak dienggoni ing gendroewo, wéwé, wedon sapepadané; mengkono ikoe genahé mengkéné: kekajon maoe jèn wis toewa wité gedé lan doewoer banget, epangé ngebak-ebaki papan, dadi ngalang alangi tetandoeran lijané, mangka ora ana kanggoné babar pisan, loewih-loewih wit waringin, jèn enggoné adakan kena ing angin, gampang roengkadé, djalaran epang lan godongé akèh banget, mangka ojodé koemambang, ora ana ladjeré. Déné ingas wis tetela banget agawé pitoena djalaran tloetoehé nggatelé, mangka ojodé bisa ngambra-ambra nganti kepara adoh, dadi jèn lemah ing kono didoedoe arep digawé nenandoer pendoedoe koe-doe ngati-ati banget, adja nganti, tloetoehing ojod kang kepatjoel ngenani awak, moelané jèn wong djirih ora wani ndoedoe babar pisan.

Pakéwoeh kang dak tjaritakaké kabéh maoe doeroeng jèn kekajon ikoe growong, ikoe kang njoemelangi banget, jèn roe-boeha mesti ngroesakaké tetandoeran lan omah, terkadang gawé patining wong."

Amad: „Lah koeboeran nika terkadang boten onten keka-joné gedé kok enggih katah sing angker nikoe pripoen."

Kaki Setra: „Ija, jèn koeboerané wong tjilik lœmrahé dia-rani angker, pasaréjané para gedé oetawa para loewih diarani malati ikoe moeng nélakaké jèn panggonan maoe koedoe diadjé-ni, djalaran senadjan wis mati ikoe ija manoesa, apa manéh kang maoené akèh lelabeté, ikoe koedoe dipoendi-poendi, dadi jèn ana wong ndoepaki kidjing oetawa ngoejoehi pendeman ikoe wong ora weroeh ing tata."

Kala samanten sampoen djam kalih welas, Kajat, Kajoen toe-win Amad, poenapa déné kaki Setra ladjeng sami mapan tilem.

Endjingipoen Kajat miwah Kajoen toemoet kakangipoen linggih wonten ing kantor. Ingrikoe wonten bekel kekalih sowan, ingkang satoenggal taksih mampang, dedegipoen bi-rawa, nama Pantja, setoenggalipoen lentjir, sampoen sepoeh, namanipoen Patra. Bekel kekalih waoe sowanipoen nglapoer-aken tijangipoen badé sadé lemboe, doemoegi ngrikoe djeboel sami paben ngantos dedreg, prakawis jatra gangsal roepijah, wasananipoen Pantja witjanten makaten: „Eh, pak Soera! ampoen kakéhan omong, nèk ming samang mawon bok enggih lima koela wani."

Patra mangsoeli: „Lo, déné kok kaja pitik, angger kalah gedé kalah, oewong ora mengkono."

Doemoegi samanten pabenipoen tijang kalih waoe ladjeng kasapih ing tijang ingkang sami wonten ingrikoe.

Ing wantji bakda-loehoer, Kajat kalijan Kajoen lelinggihan ing gandok kados adat, sami gegineman.

Kajoen: „Saoepama bekel loro maoe kaé sida kerengan, menang sing endi kang kira-kirané?"

Kajat: „Mestiné ija menang sing gedé, kalah sing tjilik."

Kajoen: „Ajaké ara kang, omongé si Amad pak Patra kaé digdaja, lan keris kang dienggo kaé betjik."

Kajat: „Digdaja keprijé, ora tedas tapak paloening paydé sisaning goerénda apa?”

Kajoen: „Djaréné ija.”

Kajat: „O, ikoe anané rak moeng ana ing kodjah, njatané ora ana.”

Amad dateng kalijan witjanten: „Saweg poenapa Goes?”

Kaja: „Seg ndongèng. Roengokna Joen tak ndongèng:

Dèk bijèn ing Loanoë tanah Bagelèn ana sawidjining maling, kadioewara banget ing kadigdajané, dalasan botjah-botjah tji-lik baé ija bisa ngandakaké jèn maling ikoe soegih ngèlmoe kadigdajan.

Sawidjining bengi maling digdaja maoe njolong pakélé tanggané kang dadi moengsoehé, mènèk ing oewit, doemadakan tiba: gabroeg; kang doewé omah énggal metoe nggawa pedang, soemoeroep ana maling glasahan, dasar moengsoehé, bandjoer énggal tjinatjah, wasana maling ikoe mati ngenggon.”

Amad: „O, Masagoes poenika rak apes déning was, djalaran dawah, mangka kadigdajan poénike samangsa tijangipoen sampoen was, kawataka inggih boten saged dados.”

Kajat: „Mang roengokké koela ndongèng malih.”

Dèk bijèn enggih ing tanah Bagelèn onten goeroe ngèlmoe toewa ngrangkep kadigdajan lan lija-lijané; kapinterané empoen misoewoer ing satanah Djawa, moeridé saka negara mantja pirang-pirang, napa malih wong ngrikoenè.

Kabéh wong empoen pada ngerti, jèn goeroe mekoten nikoe dilarangi déning Kangdjeng Gouvernement.”

Amad: „Lah, poenika tandanipoen bilih” Kangdjeng Gouvernement miris dateng Kjai goeroe.”

Kajat: „Mangké ta mang roengokké krijin, omong koela waoe dèrèng toetoe. Kangdjeng Gouvernement nikoe lah bok enggih dimoengsoeh wong sa-Indija-Nederland boten bakal keseser, napa malih ming dimoengsoeh Ki goeroe samoeridé, enggoné nglarangi waoe, marga goeroe mekoten nikoe loemrahé sak ngapoes-apoesi moeridé, kaja ta awèh pedang, diawadaké pedang Sokajana, ali-ali toeré ali-ali sotjaning ampal, kéjong boentet diawadaké kéjong moestika kanggo panoelak ing bedil,

la sapepadané, perloené moeng adjeng ndjaloek doewit akèh, boten timbang pisan-pisan kalih reganing barang. Jèn prakara mekoten nikoe koningan ing Paréntah, mesti goeroe waoe tanpa paoekoeman.

Goeroe kang koela dongèngaké nikoe enggih mekoten, sawoesé konangan apoésé, toemoeli katoekoe ping Paréntah, pantjasaning pangadilan, sinapoe ping salawé.

Moerid-moeridé kroengoe mekoten nikoe pada ajem mawon pangirané, mangsa krasaa goeroené sinapoe.

Tekaning endon lagi sinapoe ping sepoeloh empoten ndjempling, boten koewat, koeranganing sapoe diganti oekoem boewang sepoeloh taoen, moeridé ladjeng pada boebar. Lah nikoe déné boten oewas déning kagét, kok enggih boten kelar nadahi sapoe."

Amad: „O, poenika rak kjai boten saged ngitjal, jèn saged ngitjal kados Mas Patra mangsa kénginga dipoen mekatenaken"

Kajat: „Mang roengokaké koela ndongèng malih:

Dèk bijèn ing Kedoengkebo, onten sawidjining maling arané Goenasrana, kabaré bisa ngilang. Angger dikepoeng-kepoeng wong akèh, merga konangan olèhé memaling enggih bandjoer ngilang, lawas-lawas saben oewong, napa déné politie empoeu pada weroeh jèn si Goenasrana bisa ngilang, temahané boten onten wong sagoeh njekel teng dèwèké.

Djalaran kang mekoten nikoe si Goenasrana roemasa dadi lelananging djagat, saben bengi memaling, jèn awan ngrereboet, angger adjeng ditjekel, inggih bandjoer ngilang."

Amad: „Inggih boten maiben, poen Goenasrana poenika rak gadah adji pangmoenan."

Kajat: „Enggih ajaké, mang roengokaké disik ta teroesé."

Bendara Wadana banget pangantjam-antjamé teng si Goenasrana, sarta apasang-giri, sinten-sinten sing bisa njekel, bakal tanpa gandjaran sèket roepijah. Marga saka dajaning doewit dèrèng sepaar si Goenasrana empoeu ketjekel déning kantjané dèwé, saniki mboten bisa ngilang malih.

Djalarané si Goenasrana diwartakaké bisa ngilang nikoe, saking kéhing sekoetoené, saben kampoeng oetawa désa mesti

onten wongé loro oetawa teloe kang dadi sekoetoené, maha toekang-toekang grobag enggih dadi sekoetoené, (dadi jèn si Goena diboeroe wong akèh marga konangan panjolongé, ladjeng mak bleng mleboe teng omah oetawa tjlingkrik noenggang grobagé sekoetoené waoe." *Soera Simanoe oryabal*

Amad: „Inggih, mèmper jèn mekaten poenika, saminipoen perantéjan minggat saking boei poenika kabaripoen inggih éngko kalijan ingkang djagi, anamoeng kantja doesoen nginten, saged ngitjal.”

Kajat: „Soekoer, nèk samang empoen ngerti.”

Kajoen: „Anoe, man Amad, koela doewé dongèng, tjritané wong doewé adji weloet poetih.”

Amad: „Kados-poendi Masagoes, tjarijosipoen?”

Kajoen: „Mekèten: Dèk bijèn ing désa Lontar ontèn maling konangan, diboeroe wong akèh. Bareng empoen ketjekel disikep adjeng ditalèni, mroetjoet, loemajoe malih, ditjegat teng wong lijané, ketjekel, nanging enggih mroetjoek malih; mekaten nikoe nganti ambal-ambalan; soewé-soewé kang mboeroe panas atiné bareng ketjekel malih ditjekeli wong akèh, éwadéné enggih mroetjoet mawon.

Wasana wong akèh nikoe pada ngarani, jèn malingé doewé adji weloet poetih, boten kena disangga miring, koedoe dite-meni, boten soesah ditalèni, digeboegi mawon. Kelakon bareng ketjandak maling digeboegi ing wong akèh, nganti setengah mati, boten bisa obah, moeng kari ambekané mawon. Wong pirang-pirang pada kepéngin weroeh woedjoedé maling doewé adji weloet poetih, moelané diobori nganggo obor sepirang-pirang, wasana tetéla jèn maling nikoe tanpa klambi, awaké dilengani, moelané enggih loenjoe, angger ditjekel, mroetjoet.

Lah, nikoe sing aran adji weloet poetih.”

Amad: „Anoe Masagoes, Mas Patra doewoengipoen saé, boten namoeng tosanipoen, koela soemerep pijambak, nalika daloe-daloe késah dateng Goemoelan. Sareng doemoegi ing doesoen Poetjanganom, doewoengipoen Mas Patra moengel tjlak-tjlèk.

Mas Patra witjanten: „Ajaké ana wong ala oetawa matjan, keriskoe kok tjlak-tjlèk baé, iki rak modot.

Sareng koela erèki, leres, doewoeng waoe odotipoen sampoen sadim toemoenten dipoen tetepaken malih. Malah rikala doewoeng waoe dipoen enggè dateng Toeloeng, koela inggih toemoet, kantja sadaja tijang nem. Sareng lampah koela tijang nem tjelak ing wana, doewoengipoen Mas Patra moengel tjlak-tjlèk kados ingkang sampoen koela atoeraken waoe, ladjeng koela erèki, ketingal modat èstoe, toemoenten katetepaken malih. Koela tijang nem adjrih, djalaran djandji doewoeng waoe modot, sampoen temtoe wonten tijang awon oetawi sima.

Lampahipoen dipoen sengkakaken, krana koewatos bilih manggih pakèwed, doewoeng tjlak-tjlèk malih boten kèndel-kèndel, dangoe-dangoe koela tijang nem nglangkoengi groemboel, ingrikoe wonten simanipoen anggereng kalijan loemadjeng.

O, Allah, Masagoes, tijang nem goemeter sadaja, saking adjrihipoen, wewah-wewah doewoengipoen Mas Patra, medal saking wrangkanipoen, mlesat badé mboedjeng sima, dawahipoen boten kantenan, dados tijang nem waoe tambah bingoeng, wasana lampahipoen kadamel oeroet, tjepeng-tjepengan setagèn, saha gentas-gentos ngerèk, madosi doewoeng waoe.

Dangoe-dangoe kepanggfh, ladjeng kémawon kawangsoelaken malih, oekiran tansah dipoen tjepengi, djalaran koewatos, jèn doewoeng waoe ngamoek malih.

Lah poenika Goes, mila koela poeroen matoer jèn doewoengipoen Mas Patra poenika saé, poenika ingkang nama doewoeng poeroen; jèn doewoeng awon sampoen ingkang modot oetawi medal pijambak, lah bok inggih dipoen tarik sarosanipoen tijang, inggih maksa botèn kénging, djalaran doewoeng waoe adjrih."

Kajat: „Nikoe kerisé Pak Patra rak empoen toewa?"

Amad: „O, inggih, sampoen sepoeh sanget, agengipoen namoeng sadridji, pandjangipoen namoeng satjengkang, bokmanawi poenika damelan ing Madjapait."

Kajat: „Sakniki koela omong, sarèhning keris nikoe empoen gerang, dadi létjèk, samangsa dienggo, digawa mlakoe, amesti modot, sangsaja rikat lakoené, sangsaja dawa odoté, marga

kontraké banget; dasar keris tjendak, modoté banget, Wang nganggo kagèt, onten matjan, empoen mesti dadi mlesat, dadi boten saking kendelé, adjeng ngojak matjan.

Déné keris sing mangarani wedi nikoe satemeré saking boten taoe dioenoes, dadi tainen; bareng adjeng dioenoes, pinoe-djoe onten pakéwoeh, dasar sing ngoenoes goegoep, empoen mesti boten kena, sabab seret."

Amad: „Anoe goes, ngendika benampéjan poenika kados inggih leres sadaja, anamoeng koela boten ngertos, sababipoen poenapa; déné menawi wonten tijang tetapa wonten ing panggénan samoen teka dipoen awisi déning Kangdjéng Gouvernement? Saking panginten koela boten sanès Kangdjéng Gouvernement adjrih dateng maoenahipoen tijang tapa waoe."

Kajat: „O, enggih pantjèn akèh wong kang ngira mekoten sababé, nanging mokal jèn mekotena. Enggoné dilarang nikoe, djalaran wong tetapa waoe terkadang dadi djoeroe simpèn baranging doerdjana, terkadang sok dadi doerdjanaané, aloes-aloesé dadi goeroe apoes kaja sing empoen koela tjiritakaké ing nga rep waoe, kebandjoeré dadi kraman, ngendelaké maoenahé lan kèhing moeridé, temahané tanpa toewas, moeng agawé sangsaraning awaké samoeridé."

Amad: „Inggih, Goes, kesinggihan."

Radèn ajoe Djajawitjara: „Amad!"

Amad: „Koela."

Radèn Ajoe: „Kowé koewi kok omong baé, lah bok nggodog-nggodog wédang, wong wis soré djaré."

Amad: „Inggih."

Boten let dangoe Amad matoer: „Sampoen koela damel, ingkang abdi tijang èstri ingkang nggodog sampoen kala waoe."

Ngabèi Djajawitjara djaler èstri poenapa déné Kajat kaliyan Kajoèn ladjeng sami wédangan.

Saselanipoen padamelan Amad gegineman malih kalijan Kajat wonten ing gandók witjantenipoen: „Mangga Goes ngendikan malih, koela teka remen sanget mirengaken ngendikan benampéjan poenika, ketingalipoen ndjekètèk nanging sale-resipoen. Anoe Goes, koela badé njoewoen priksa. Mitoeroet

ngandika benampéjan kala waoe poenika, dados dedamel ingkang malati boten wonten, dedamel ampoeh inggih boten wonten, mekaten oegi tijang digdaja."

Kajat: „Gegaman ampoeh onten, nanging ampoehé nikoe déning warangan oetawa wisá. Wong digdaja enggih onten nanging kang koela arani wong digdaja nikoe wong sing rosa pinter lan wantér.

Déné sing mang takokaké disik déwé gegaman malati nikoe, pantjèn boten-onten. Koela doewé dongéng mang roengakaké.

Onten sawidjining toewan soemedja njatakaké barang oetawa panggonan kang malati, doewé wit kemoening, kaja kang akèh-akèh, sidji onten ing kebon. Kemoening nikoe sabén malem Djoemoewah dikoetoegi, didokoki kembang borèh, sarta tangga-tanggané Djawa diomongi, poma-poma ampèn sok wani liwat ingisoré, sabab onten sing mbaoereksa toer rada djail, malah enggoné ngoetoegi nikoe toeré enggih pandjaloké kang mbaoereksa, sarana mrimpèni.

Kotjap ing sawidjining waktóe onten wong wadon kesasar ing ngisor wit kemoening waoe, nikoe boten bisa loemakoe, djalaran kèlingan welingé toewan, roemasané awaké mesti bakal ketiwasan.

Bareng toewan waoe soemoeroep prakara nikoe bandjoer wani netepaké, jèn wong koewalat nikoe satemené saking wediné déwé."

Kajoen toemoet witjanten: „Kang, bareng akoe kroengoe dongèngmoe, bandjoer kèlingan tjritané wong adol kajoe."

Amad: „Kados poendi Goes, dongèngipoen."

Kajoen: „Mekèten: Ing wajah bengi pinoedjoe padang remboelan onten wong mlakoe toeroet dalan tjilik ing djero kam-poeng ngliwati koeboeran gedé. Ingrikoe onten wong adol kajoe ndodok boten obah-obah, ditakoni rambah-rambah meneng mawon.

Bareng empoen soewé lagi bisa omong mratélakaké enggoné boten bisa tangi, sabab papahing krambil kang soemladang ingarepé, roemasané wong kemoelan, weroeh-weroeh jèn papah, bareng ditakoni waoe, wong kang takon goemoejoe kalih mboewang papah nikoe."

Amad: „Dongèng benampéjan poenika soeraosipoen inggih maiben dateng wontenipoen memedi.”

Kajoen: „Enggih, pantjèn woedjodé memedi nikoe moeng saka gambaring pangangen-angené wong djirih, kaja tjrita koela waoe, papah diarani memedi wong kemoelan.”

Amad: „Inggih kesinggihan, ananging poen Bédjot, laré ingkang alisipoen teparg, mripatipoen rëmbès, lambénipoen ndjepor, semoenipoen ragi gendeng, poenika tosipoen dédé anaké bapakipoen pijambag (Kjai Noerkasan), anakipoen gendroewo ingkang alambang-sari kalijan Njai Noerkasan, malih warni kados Kjainipoen, poenika kadospoendi?”

Kajat soemamboeng: „Sing omong nikoe sinten?”

Amad: „Inggih pamiliniipoen pijambak.”

Kajat: „Lah nikoe rak moeng kanggo noetoepe isin mawon, déné ana Kjai kok doewé anak mekoten roepané; toenggalé onten Demang doewé anak moeng sidji gendeng, toeré nikoe dèk tjilik taoe ilang digawa lampor, ketemoené onten ing pinggir kali.

Enggih pantjèn onten mawon akalé wong noetoepe isin, ngalih séwan omah merga boten mbajar-mbajar, omong-omong djaré merga sok dibalangi gendroewo.”

Amad: „O, inggih Masagoes, leres benampéjan, sapoenika koela gentos ndongèng.

Mas Santa Mantr' oekoer ing Bongoskenti, ingkang sampoen naté lami manggèn ing tanah Banten malah namanipoen inggih noelad tijang Banten, nganggé seboetan Entol, dados ketelahan Entol-Santa, tjarijes mekaten:

Tetijang ing nagari Banten sedaja mengertos dateng temboeng Mijanti, tjarijosipoen Mijanti poenika ing kinanipoen ringgit (tlèdèk) itjal wonten ing tengah kalangan, sapoenikanipoen dados lelembat, bilih ngatingal warninipoen ajoe sanget, wah ambetipoen amrik aroem amradini, déné manggènipoen Mijanti waoe boten mesti djalaran tansah ngideri nagari Banten.

Menggah wewatekanipoen Mijanti poenika remen sanget dateng djedjaka ingkang sigit.

Katjarijos ing kita Sérang wonten satoenggiling poetrani-poen, prijantoen ageng teksih djedjaka, dasar sigit, ing satoenggiling daloe Radèn Mas waoe tindak ameng-ameng pijambakan kepetoek kalijan poetri èndah ing warni, sembada kalijan agem-agemanipoen, wah gandanipoen aroem anglangkoengi.

Radèn Mas kasmāran dateng wanodya waoe, amila saksana katakēnan asma miwah dalemipoen, ananging sang poetri boten kersa awawan-sabda, namoeng tansah anjandjata tingal sarwi mēsem-mēsem.

Radèn Mas boten saranta ing galih, sangdyah ajoe ladjeng rinangkoel gapjoek, kabekta kondoer areroentoengan, sang dyah boten soewala.

Boten katjarijos ing margi, sareng wonten ing djinem-roem badé tjinangkraman, sang poetri moesna tanpa karana, djiwanipoen Radèn Mas kabekta, ingrikoe Radèn Mas séda. Boten namoeng satoenggal poenika, prijantoen ingkang tiwas déning Mijanti, mila éngga sapriki prijantoen ing Sérang bilih loemampah ing wantji daloe, mangka petoekan kalijan tijang ajoe loemampah idjèn, toer gandanipoen aroem, poenika ladjeng anebas-nebas ngetog pladjengipoen. Malah dèrèng lami poenika wonten prijantoen nēnēman bagoes, tiwas déning mentas kepanggih kalijan Mijanti, katanda nalika badé itjalipoen nganggé angoendang-oendang Mijanti.

Lah poenika Masagoes dongèngipoen Mas Santa dateng koela. Eh, mila nggegirisi tjarijos poenika, saminipoen ingriki peri. Oepami boten wontena jektos, mangsa wontena tjarijosi-poen."

Kajat: „Prakara nikoe saka panemoe koela adoh teng beneré, mokal séwoe ontèn wong kok mak djleg tanpa sangkan, woe-sana moesna tanpa karana. Awi mang pikir sing temenan, ndjenggelegé nikoe sebab napa, inggih bener toeré Mijanti nikoe badan aloes, kepriipoen déné bisa ngatonaké roepané, sinten sing awaké dienggo? Wah malih barang-barang kang katon ing wajah bengi awané mesti katon, kajata: djamoer pring, senadjan jèn bengi katon abang kaja geni, jèn awan poetih enggih ontèn roepané.

Déné lintang, jèn awan boten katon, rak marga kalah kalih soroting srengéngé; oeroebing erék mawon jèn onten ing papan kang ngentak-entak panas barget, mèh boten katon. Goela batoe jèn ditoetoe ing wajah bengi katon geniné, senadjan awan jèn onten ing sentong kang peteng, geniné enggih katon.

Saniki napa sababé Mijanti nikoe katoné moeng jèn wajah bengi napa, enggih kaja lintang, oetawa tjahja lijané waoe, sabab kalah kalih padanging srengéngé? Mokal kang mekotén nikoe rak bangsa tjahja, balik Mijanti rak toéré roepa oewong.

Moélané pamikir koela Mijanti nikoe setemené boten onten, ontené moeng digawé memedèni, wong-wong nonoman, kang pada madon, djalaran wong rojal wadon nikoe boten moeng ndadèkaké sangsarané zwaké déwé, rabiné sok katoet ketoe-laran larané, terkadang sok mboten anak-anak, jèn anak-anaka, awak lan pikiraning anak sok koerang waras, tjilakané si anak sok peloech."

Amad: „Inggih Goes, leres benampéjan. Sampoen Goes, koela badé njamboet damel."

Kajat: „Lah enggih ta, koela enggih adjeng adoés.

Kajat lan Kajoen ladjeng sami adoés.

Ing wantji sonten bakda isa Kajat lan Kajoen sami matoer dateng kakangipoen, jèn béndjing éndjing djam gangsal badé bidal mantoeck, badé noempak trèm djam woloe ing Pekadja.

Djajawitjara: „Adja mangkat ing wajah peteng, sapisan koewatir, kapindoné akoe déwé, jèn mangkat leloengan peteng-peteng ikoe rasané soempeg, noengganga sepoer djam loro baé."

Kajat: „Manawi noempak spoor djam kalih, bidal saking ngriki kedah djam kalih welas, bentèripoen sanget."

Djajawitjara: „Lah ja saka ing kéné djam sapoeleoh ta pira, dadi lajoené lon-lonan."

Radèn ajoe Djajawitjara: „Ija, dik pada mangkata awan baé, jèn kowé mangkat ésoek, moendak akoe ora bisa njara-pi."

Kajat: „Noeninggih."

Daloenipoen boten katjarijos.

Endjingipoen djam sadasa sasampoenipoen andos, kaoendang kakangipoen kaoeloengan sangoe saroepejah, ladjeng sami ma-toer noewoen.

Radèn ajoe Djajawitjara: „Apa kowé gelem takgawani loe-rik, jèn gelem tak gawani rong klambi, karebèn diagem bapak karo embok.”

Kajat: „Sendika.”

Djajawitjara: „Bektikoe baé karo embokajoemoe atoerna bapak karo embok.”

Kajat: „Inggih.”

Laré kekalih sasampoenipoen pamitan toemoenten mangkat.

Wonten sakidoelipoen doesoen Goemoelan laré kalih waoe sami soemerep tijang doesoen sawetawis medjahi sawer dogmoeng sarana bawakipoen. Poen Kajoen witjanten: „Delengen kang, wong pirang-pirang kaé ora weroeh ing welas, oela ora apa-apa kok pada dipatèni.”

Kajat: „Matèni oela ikoe ora dadi apa, kerana ngoewatiri, jèn njokot ndrawasi.”

Kajoen: „Ija bener kang, nanging akoe taoc kroengoe tjari-rita mengkéné:

Ing désa Sapoeran reh ing kaboepatèn Wanasaba ana botjah sawatara pada angon sapi ana ingalas terataban. Botjah-botjah maoe arep dolanan bantik, nanging golèk kajoe ora oleh, wasana ana botjah sidji weroeh kajoe tjilik ngadeg lempeng ana ing galengan, ikoe bandjoer diketok ngepok, botjah lijané pada ngroeboeng. Bareng kajoe maoe lagi disisiki, galengan-maoe obah-obah, botjah-botjah pada kagèt, noeli ngadeg kabèh, sarta ngingetaké galengan obah ikoe, kepéngin weroeh apa sababé.

Ora antara soewé ana oela gedé metoe saka ing kono, botjah pada loemajoe patih slebar, ananging oela ikoe moeng ngojak marang botjah kang ngetok kajoe ikoe baé. Botjah loemajoe sarosané, ananging ora woeroeng ketoetoetan ing oela, awake dikroewel-kroewel, wasana oela ikoe ora apa-apa, malah ngoe-tahaké tjoepoe, minangka tanda panarimané enggoné wis ditoeloengi, amarga snoepama kajoe maoe ora kaketok ing botjah, amesti dèwèké ora bisa loenga-loenga déning kepantèk.”

Kajat: „Tjarita ikoe kirakoe moeng kanggo toelada, ingatasé oela kena kaseboet ala-alaning kéwan, doewé panarima, apa manèh oewong, jèn ora koedoe angloewihana.”

Kajoen: „Dadi tjarita ikoe ora satemené?”

Kajat: „Lah ija pikiren ta, ana oela bisa ngetokaké tjoepoe ikoe tjoepoe apa, lan maoené disimpen ing ngendi?”

Kajoen: „Ija bener kang. Lah jèn ana wong doewé oedjar (kaoel) mangka soewé ora diloewari, djaré oela ikoe sok teka angélingaké. Prakara ikoe maoené akoe ora ngandel, nanging bareng akoe weroch déwé, dèk si Djakrama doewé kaoel, jèn anaké waras enggoné lara arep midang menjang Pasargedé, kalingané bareng anaké wis waras ora midang, ikoe pateroné ana oelané, akoe bandjoer rada ngandel. Oela maoe ora dikapak-kapakaké soewé-soewé loenga déwé. Let rong dina Djakrama bandjoer midang, jèn ora djaré mesti tjinokot ing oela maoe.”

Kajat: „Oela maoe oela kasasar. O, omongan kaja kandamoe ikoe soerasané angélingaké marang wong, wadjab pada netepa-na ing djangdjiné, krana wong tjidra ing djangdji ikoe agawé kapiran, lan manèh kaseboet wong tanpa adji.”

Kajoen: „Ija kang bener.”

Saiki sédjé sing dak goenem, maoe bengi akoe kok ngimpi, lelakoe ngambah ing ara-ara djembar, soeketé idjo arijo-rijo, toemoeli moenggah ing poentoek, poetjaké ana wit-witané godongé mangloeng ing doewoer sendang, banjoené bening anjarong. Godong maoe tak petik, ingkono akoe nglilir. Ikoe arep apa kang?”

Kajat: „Jah kowé ikoe wong impèn kotakokaké.”

Kajoen: „Ora mengkono kang, jèn ngimpi, apa-apa kang mentas dak deleng, dak omong, dak roengoe oetawa dak pikir, dadi sing djeneng ketenta, mengkono oega ngimpi, kang tjo-tjog lan kaanan, kajata ngimpi kena ing geni, bareng tangi djeboel ditjokot tinggi, ikoe akoe ora éram; balik impènkoe kapriyé mangka ora mentas dak deleng, dak goenem oetawa dak pikir. Lan manèh ara-ara, poentoek, wit lan sendang kang ana ing pangimpèn ikoe akoe doeroeng taoe weroch.”

Kajat: „Ija, nanging rak ija mèmper karo kang wis taœ ko werochi ta?”

Kajoen: „Bener kang moela mengkono.”

Kajat: „Wroehanamoe kang diarani impèn lakoening angen-angen sadjroning toeroe, kang toewoehé ora kanti sinedya, moeng manoet rasaning awak oetawa pikiran. Jèn atimoe ajem, amesti impènmoe mboengahaké kaja maoe bengi ikoe, nanging jèn atimoe melang-melang oetawa bingoeng, impènmoe ija noesahaké.

Mengkono oega jèn awakmoe kapènak oetawa ora, ikoe impènmoe manoet baé.”

Kajoen: „Ija, kang, saiki akoe wis ngerti, moeng prakara tindihen akoe isih bingoeng. Roemasakoe èngetan ganep, mata wis melèk, nanging dada seseg, arèp obah oetawa omong ora bisa.

Lah ikoe sababé apa?”

Kajat: „Sing marakaké tindihen ikoe amarga enggoné mangan koewaregen, oetawa lija-lijané djalaran dadamoe kiwa ketoempangan ing tangan, moelané jèn kowé toeroe djaganen, adja nganti tanganmoe toemoempang ing dada kiwa, djer ikoe penering djatoeng, soemberaning getih.”

Kajoen: „O, dadi mengkono, ija kang saiki arèp dak ati-ati, jèn mapan toeroe.”

Kala samanten lampahipoen laré kekalih sampoen doemoegi ing doesoen Kalisat, toemoenten ménggok ngalèr ngétan, doemoeginipoen ing Pekadja saweg djam setengah kalih welas. Kajat lan Kajoen sami kèndel ing gerdœ, djalaran ingrikoe boten wonten grija panjadéan kartjis, kartjis toembas ing tram.”

Sadangoenipoen linggih sarta ningali kiwa tengen laré kekalih waoe soemerep grobag kèndel sangandaping goeboeg, ingkang gadah saha lemboenipoen boten wonten sareng kawaspadakaken tetèla, bilih pasanganipoen toegel. Poen Kajoen wi-tjanten: „Kang delengen grobag ikoe pasangané poetoeng, wongé mesti koedœ diroewat, jèn ora, djaré dadi pangané Batara Kala, woedjoedé sijal pangœpajané sandang pangan.”

Kajat: „Wong noegelaké gandik, ngroeboehaké dandang ija mengkono.”

Kajoen: „Ija, ikoe kaprijé kang, mengkono ikoe rak pranatané wong Boeda, ja géné saiki wong wis nganggo agama Islam isih ditindakaké?

Malah jèn kang kebener diroewat ikoe santri, pangroewaté ora sarana nanggap wajang poerwa, sarana dikiran.”

Kajat: „Sing nindakaké ikoe rak ja sing gelem, sing ora ija ora barang-bèrèng.”

Kajoen: „Lah slametan roewatan ikoe perloené apa?”

Kajat: „Jèn moénggoeh ing akoe ija ora ana gawéné. Ewa-déné karepé kang gawé pranatan bokmanawa soepaja, sapisan: wong kang wis rinoewat ikoe ing boeri-kari angati-atia kapindo: adedanaa pangan.”

Kajoen: „Jèn mengkono, botjah ontang-anting, gedanagedini., oeger-oeger lawang, sapepadané nganggo diroewat ikoe perloené ija moeng marang dedana oetawa sedekah?”

Kajat: „Ija.”

Kajoen: „Pangroewat kang sarana dikiran, apa ija mengkono karepé?”

Kajat: „Ora ana bédané.”

Kajoen: „Lah slametan lija-lijané kaja ta: merti désa, slametané wong mati, apa ija mengkono manèh karepé.?

Kajat: „Ija pada baé. (1)

Jèn toemrapé wong soegih, slametan oetawa sedekah ikoe ija ora ngapaa, moeng toemrapé wong ora doewé ikoe agawé soesah. Moelané jèn wong ora doewé mangka arep slametan, wenang sadoewéné baé, kaja ta: panganan, oetawa wowohan baé wis tjoekoep, ora soesah diréwangi oetang-oetang, mengarah dilema ing lijan.”

Boten antawis dangoe malih tram datèng. Sasampoenipoen kèndel, korining kréta kabikak ingrikoe wonten tijang sawatawis ingkang medak, Kajat kalijan Kajoen ladjeng sami noempak, sesarengan kalijan tijang oegi namoeng sawatawis. Sareng sampoen, tram mangkat.

Boten katjarijos ing margi ing wantji djam gangsal sonten tram doemoegi ing station Toegoe, Kajat kalijan Kajoen sami

(1) Wiloedjenganipoen tijang pedjah oegi ngiras kanggé pènget.

madak, sepoer ingkang mengétan sampoen telas, dados laré kalih wade loemampah darat malih.

Kajat: „Saiki akoe takon, apa sababé bangsa Walanda ikoe moelja, bangsa Djawa ikoe asor? Apa ija sabab saka sepatané (ipati-paté) Baron Sekèndèr?”

Kajoen: „Kirakoe ora saka ipat-ipat, bokmanawa sabab bangsa Walanda ikoe soegih lan pinter, bangsa Djawa ikoe bodo toer miskin.”

Kajat: „Sing dak anggep moelja ija soegih lan pinter ikoe, déné asor ija bodo lan miskin maoe. La h ikoe apa sababé?”

Kajoen: „Bok manawa wis takdiré.”

Kajat: „O, dadi ija marga ipat-ipaté Baron Sekèndèr ta, ikoe ora. Nanging wong Djawa wis wateké mengkono angger nemoe kasoesahan dianggep woes pastiné, kena ing sepata, kena ing ipat-ipat, koewalat lan sapepadané.

Iko kang marakaké ora gelem mboedi sarana pambéring soesah oetawa asor.

Moenggoeh pamikirkoe moelané bangsa Walanda ikoe moelja, djalaran moelja boediné, kaja ta kang perloe baé, taberi lan ngati-ati ing samoebarang gawé, gemit lan nastiti ing doewèké, temen, kena dipratjaja, toer goejob.

Déné wong Djawa olèhé asor ikoe ija sabab asor boediné, kang perloe baé, kesèd lan sembrana ing samoebarang gawé, boros marang doewèké ora kadoenoengan temen, dadi ora kena dipratjaja, toer ora goejob.

Ing djaman saiki wong Djawa ing kana kéné ngedegaké pa-koempoelan, kanggo ngadjokaké wong tjilik, wis loemrahé kabèh koempoelan nganggo doewit. Soepaja wong sidji lan sidjiné pada pratjaja pinratjaja, kang dadi lid nganggo disoempah, wasanané akèh pangandjoering koempoelan moeng noeroeti kasenenané déwé, bareng kekoerangan doewit, doewit koempoelan dioental malang.

Saka pamikirkoe jèn wong Djawa tansah asor boediné, salawas-lawasé ija tansah asor baé.

Ewa déné pamoedjikoe moega-moega lawasing-lawas wong Djawa bisaa mboewang asoring boediné.”

Kajoen: „Ija, kang, bener kandamoe ikoe. Saiki akoe arup takon, kaprije karepe tjarita iki?”

Djaré pandjenengan Ratoe ikoe jèn nggandjar pangkat marang abdiné ora moeng sakarsa-karsané pijambak baé, ananging manoet manoe kané abdi maoe. Endi prijaji kang nalika séba katon manoe kané ikoe kadjoendoeng pangkaté. Moenggoeh kang priksa 'manoe kané ikoe moeng pandjenengané Ratoe pijambak.”

Kajat: „Kirakoe soerasané mengkéné:

Ora patoet banget kawoela mèri marang djadjaré, kang tanpa gandjaraning Ratoe, krana pandjenengan Ratoe ikoe jèn nggegandjar ora moeng sakarsa-karsané pijambak baé, ananging mahéet kapinteran, kasetyan, apadéné kelakoeané kawoela maoe.

Moenggoeh kang priksa kaoetamaning kawoela ikoe moeng pandjenengané Ratoe (para gedé), ora sok wonga.”

Kajoen: „Ija mèmper kang jèn mengkono ikoe.”

Laré kekalih ladjeng sami gegineman ingkang remèh-remèh.

Sareng sampoen djam pitoe langkoeng sakedik Kajat kaliyan Kajoen doemoegi ing grija kaliyan wilodjeng saha bingah ing manah.

Tamat.

PNRI

Rafael Portela

PNHJ

National Postage

PNRI

6p

Babal Postaka

